

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ ТА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН**

До захисту допустити:
Зав. кафедри
Ю.І.Чентуков
« ____ » _____ 2020 р.

Кваліфікаційна робота
за освітнім ступенем «Магістр»

на тему: **Конкурентоспроможність України на міжнародних товарних
ринках**

Студентки економіко-правового
факультету
спеціальності 051 «Економіка»
освітнього ступеня «Магістр»
Чистякової Тетяни Олегівни

Науковий керівник:
Балабанова Н.В., к.н.держ. упр., доцент
доцент кафедри ЕМЕВ

Рецензент:
Політик О.А., віце-президент Донецької
торгово-промислової палати, керуюча
відділенням Донецької ТПП у
м.Маріуполі

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою _____
Секретар ЕК _____
« ____ » _____ 2020 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КРАЇНИ	3
1.1. Сутність та передумови формування конкурентоспроможності країни	3
1.2. Зовнішня торгівля у системі забезпечення конкурентоспроможності країни	15
1.3. Методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності країни на міжнародних товарних ринках.....	26
Висновки до першого розділу.....	36
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ НА МІЖНАРОДНИХ ТОВАРНИХ РИНКАХ.....	37
2.1. Аналіз глобальних трендів та кон'юнктури на міжнародних товарних ринках.....	37
2.2. Позичіонування України у міжнародному торговельному середовищі	46
2.3. Оцінка конкурентоспроможності України на окремих галузевих та географічних ринках	57
Висновки до другого розділу.....	66
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ НА МІЖНАРОДНИХ ТОВАРНИХ РИНКАХ.....	68
3.1. Проблеми забезпечення конкурентоспроможності України у міжнародному середовищі	68
3.2. Напрями формування конкурентоспроможності країни на окремих товарних ринках.....	75
Висновки до третього розділу.....	84
ВИСНОВКИ.....	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	87
ДОДАТКИ.....	98

ВСТУП

Актуальність. Конкуентоспроможність національної економіки є багатоаспектним явищем, яке характеризується тісним взаємозв'язком та взаємообумовленістю її окремих елементів і рівнів. Поширення процесів економічної глобалізації робить актуальнішим питання забезпечення конкурентоспроможності національної економіки як запоруки сталого поступального розвитку. В умовах значної відкритості національної економіки України та її експортоорієнтовної стратегії розвитку актуальності набуває дослідження конкурентоспроможності країни з точки зору позицій країни на зовнішніх ринках.

Метою роботи є дослідження теоретичних та практичних аспектів забезпечення конкурентоспроможності країни на міжнародних товарних ринках.

Виходячи з поставленої мети, можна виділити наступні *завдання*:

- дослідити сутність та передумови формування конкурентоспроможності країни;
- визначити роль зовнішньої торгівлі в системі забезпечення конкурентоспроможності країни;
- дослідити методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності країни на міжнародних товарних ринках;
- проаналізувати глобальні тренди та дослідити кон'юнктуру міжнародних товарних ринків;
- здійснити оцінку позицій України у зовнішньому конкурентному середовищі;
- оцінити конкурентоспроможність України на окремих галузевих та регіональних ринках;
- визначити стратегічні напрями забезпечення конкурентоспроможності України на міжнародних товарних ринках.

Об'єктом кваліфікаційної роботи є конкурентоспроможність національної економіки в умовах сучасного глобального розвитку.

Предметом роботи є особливості забезпечення конкурентоспроможності України на міжнародних товарних ринках.

Методологія дослідження. Для уточнення понятійно-категорійного апарату використані методи індукції, дедукції, угруповання, порівняння. При аналізі та оцінці конкурентоспроможності України на міжнародних товарних ринках використовувались методи: аналізу, синтезу, статистики. Для позначення пріоритетів та напрямів забезпечення конкурентоспроможності України в умовах розвитку зовнішньоторговельних відносин використані методи: зіставлення, перехід від абстрактного до конкретного.

Теоретичною основою кваліфікаційної роботи є теоретичні положення економічної теорії та міжнародної економіки, праці вітчизняних і зарубіжних вчених в сфері міжнародної торгівлі, періодичні видання, інформаційні матеріали та офіційні звіти ЮНКТАД, Світового банку, Всесвітнього економічного форуму, інші ресурси глобальної мережі Інтернет.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у поглибленні теоретичних та практичних аспектів впливу зовнішньоторговельної діяльності на міжнародну конкурентоспроможність країни.

Практичне значення отриманих результатів полягає у наведенні висновків для розробки рекомендацій щодо посилення позицій України на міжнародних товарних ринках в контексті забезпечення її конкурентоспроможності.

Кваліфікаційна робота складається з трьох розділів, вступу, висновку, списку літератури з 91 джерела. Зміст роботи викладено на 97 сторінках комп'ютерного тексту, включаючи 17 таблиць та 19 рисунків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КРАЇНИ

1.1. Сутність та передумови формування конкурентоспроможності країни

В умовах глобалізації економічних відносин і міжнародної відкритості розвинених економік практично кожний уряд проголосив підвищення конкурентоспроможності одним із основних завдань власної економічної політики. Відповідно питання конкуренції та конкурентоспроможності набули стратегічного значення [58].

Для України проблема забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників на міжнародних ринках потребує негайного вирішення, оскільки це є передумовою інтеграції країни до системи світогосподарських зв'язків та запорукою зміцнення її економічних позицій у міжнародному середовищі.

В економічній літературі поняття конкурентоспроможності має різні інтерпретації, залежно від економічного об'єкту, до якого воно застосовується. Відповідно критерії, характеристики і фактори динаміки конкурентоспроможності на кожному рівні дослідження мають свою специфіку.

Як відомо, конкурентоспроможність у загальному визначенні — це володіння суб'єктом певними властивостями, які дають йому можливість розвиватись на інноваційній основі та перемагати у конкурентній боротьбі [2]. Багато економістів по-різному визначають сутність категорії «конкурентоспроможність», але всі вони однакові у тому, що у самому широкому значенні конкурентоспроможність означає можливість виграшу у змаганні.

Драган О.І. зазначає, що конкуренція представляє собою економічний процес взаємодії, взаємозв'язку і боротьби між підприємствами, що

виступають на ринку з метою забезпечення кращих можливостей збуту своєї продукції, задоволення різноманітних потреб покупців і одержання найбільшого прибутку [22].

І.В. Шевченко та О.М. Александрова зазначають, що як економічна категорія, конкурентоспроможність визначає наявність певних ознак і спроможностей суб'єкта, що дозволяють йому брати участь в економічному змаганні [77].

Р. А. Фатхутдінов визначає конкурентоспроможність як властивість об'єкта, що характеризується ступенем реального або потенційного задоволення ним конкретної потреби порівняно з аналогічними об'єктами, що представлені на даному ринку [77].

В. Петров підкреслює, що конкурентоспроможність проявляється в процесі конкуренції і дозволяє суб'єкту зайняти свою нішу в ринковому господарстві з метою розширеного відтворення, що передбачає покриття всіх витрат і отримання прибутку від легальної господарської діяльності.

Сьогодні конкурентоспроможність знаходить відображення на всіх господарських рівнях. Її можна розглядати стосовно товарів, компаній, галузей, регіонів або країн.

Ю. Кормнов слушно вважає, що універсального визначення категорії «конкурентоспроможність» не існує. Усе залежить від того, до якого об'єкта (предмета) або суб'єкта воно відноситься [1]. Отож, характеристики, критерії та фактори конкурентоспроможності на рівні підприємства, регіону, галузі чи країни мають свою специфіку.

Рис.1.1. Конкурентоспроможність на різних господарських рівнях

Структура конкурентоспроможності являє систему взаємовідносин між суб'єктами зазначених рівнів. Так, країнову та галузеву конкурентоспроможність забезпечують господарюючі виробники – агенти мікрорівня. У свою чергу, ефективність економічної діяльності підприємств визначається макро конкурентоспроможністю країни, її позицією на міжнародних ринках [35].

Конкурентоспроможність товарів автори трактують як здатність продукції бути привабливою для покупця в порівнянні з іншими аналогами чи схожими видами.

Згідно думки М. Портера конкурентоспроможність підприємства визначається як здатність успішно оперувати на конкретному ринку (або регіоні збуту) у даний період часу шляхом випуску і реалізації конкурентоспроможних виробів і послуг [58].

Коли мова йде про галузевий рівень, то доречно виходити з думки М. Гельвановського, В. Жуковської, І. Трофимової, що конкурентоспроможність «визначається наявністю в галузі конкурентних переваг, які дозволяють, по-перше, виробляти (з витратами не вище інтернаціональних) продукцію

високої якості, що задовольняла б потреби конкретних груп споживачів щодо споживчих цінностей товарів, їх ринкової новизни та вартості (ціни), і, по-друге, постачати її на конкурентний ринок в оптимальні строки, які диктуються ринковою ситуацією». При цьому слід ураховувати міркування М. Портера, що «при спробі відповісти на питання про конкурентоспроможність на національному рівні, необхідно сфокусувати увагу не на економіці загалом, а на конкретних галузях та сегментах галузі. Необхідно зрозуміти, як і для чого виникають комерційні життєздатні навички та технології, а зрозуміти це достатньо повно можна тільки на рівні аналізу конкурентних галузей» [54].

Узагальнюючи трактування поняття «конкурентоспроможність галузі», можемо визначити основні положення теорії конкурентоспроможності галузі:

- 1) основою для досягнення конкурентоспроможного стану галузі є конкурентні переваги;
- 2) для окремої галузі конкурентоспроможність є поняттям відносним, адже вона проявляється тільки у порівнянні з іншими конкуруючими галузями на світовому ринку;
- 3) конкурентоспроможності галузі забезпечується конкурентоспроможністю суб'єктів, що до неї належать, і конкурентоспроможністю макросередовища, в якій дана галузь функціонує;
- 4) конкурентоспроможність галузі не є постійною величиною і для забезпечення її прийняттого рівня підлягає постійному управлінню [62].

Б. Ковалець вважає, що основними індикаторами конкурентоспроможності галузі є показники, що характеризують стан складових її конкурентного становища. Наприклад, такими складовими можуть виступати забезпеченість підприємств галузі ресурсами (трудовими, сировинними, технологічними), інвестиційна привабливість (як сукупність умов та факторів, що забезпечують можливість залучити капітал на внутрішніх та світових ринках), вдало обрана стратегія розвитку (система

управління та конкурентна політика), попит на товари та послуги, що виробляються (здатність задовольнити очікування споживачів). Відповідно, факторами конкурентоспроможності галузі виступатимуть чинники, що впливають на значення цих індикаторів [28].

Згідно з працями М. Портера, галузь певної країни конкурентоспроможна, якщо вона володіє конкурентними перевагами порівняно з найбільш успішними учасниками світового ринку. На думку вченого, конкурентними перевагами галузі можуть бути:

- ❖ раціональна галузева структура;
- ❖ наявність групи висококонкурентних підприємств-лідерів;
- ❖ ефективна науково-дослідна, конструкторська та виробничо-технологічна база;
- ❖ розвинута галузева інфраструктура та ефективна система розподілу продукції;
- ❖ гнучка система науково-технічного, виробничого і матеріальнотехнічного співробітництва всередині галузі та з аналогічними галузями за кордоном [33].

Щодо поняття «конкурентоспроможності регіону», автори найчастіше всього виділяють критерії, які закладені в основу розглянутої категорії, як здатність [61]:

- забезпечення високого рівня життя населення регіону;
- забезпечення постійного зростання валового регіонального продукту та на душу населення;
- забезпечувати реалізацію економічного потенціалу регіону;
- створення відповідних сприятливих умов для розвитку суб'єктів господарювання та забезпечення ними своїх конкурентних позицій на ринках діяльності;
- виробництво товарів та послуг які є конкурентоспроможними на зовнішніх та внутрішньому ринку;
- створення умов інвестиційної привабливості регіону.

Таким чином конкурентоспроможність регіону пов'язують з його здатністю витримувати конкуренцію на внутрішньому та міжнародних товарних ринках; зі здатністю території забезпечувати зростання добробуту населення регіону; з його здатністю виявляти, продукувати та використовувати конкурентні переваги для підвищення конкурентних позицій серед регіонів-конкурентів.

У таблиці 1.1 представлені деякі визначення категорії конкурентоспроможності в залежності від господарського рівня.

Таблиця 1.1

Трактування поняття «конкурентоспроможність» в залежності від господарського рівня

Автор	Визначення
Всесвітній економічний форум [49]	Конкурентоспроможність – це здатність країни досягти постійних високих темпів зростання ВВП на душу населення.
Інститут менеджменту і розвитку (HMD) [89]	Конкурентоспроможність – це реально і потенційна можливість фірм за наявних умов проектувати, виготовляти, збувати товари, які за ціновими й неціновими характеристиками привабливіші для споживачів, ніж товари їх конкурентів.
Я. Базилук [3]	Конкурентоспроможність національної економіки – економічна категорія, що характеризує стан суспільних відносин у державі щодо забезпечення умов стабільного підвищення ефективності національного виробництва, адаптованого до змін світової кон'юнктури та внутрішнього попиту на основі розкриття національних конкурентних переваг та досягнення кращих, ніж у конкурентів, соціально-економічних параметрів.
Б. Губський	Усталена конкурентоспроможність країни – здатність оптимально реалізувати свої конкурентні переваги, орієнтуючись, з рештою, на постійне підвищення продуктивності праці
М. Портер [53]	Конкурентоспроможність регіону - продуктивність (продуктивність) використання регіональних продуктів, і в першу чергу, робочої сили і капіталу, порівняно з іншими регіонами, яка реалізується у величині валового регіонального продукту (ВРП) на душу населення, а також в його динаміці
М.В. Винокурова [12]	Конкурентоспроможність регіону - це здатність регіональних органів до підвищенню рівня життя населення шляхом залучення інвестицій у бізнес-середу, розвитку більш перспективних галузей економіки, інфраструктури та малого бізнесу
Алимов О. М. [1]	Конкурентоспроможність регіону – продуктивність використання регіональних ресурсів, і, в першу чергу, робочої сили та капіталу, по відношенню до інших регіонів, що є результатом зростання валового регіонального продукту, а також його динамікою
Остапенко А. В. [46]	Конкурентоспроможність галузі - це ефективність роботи сукупності підприємств, що оцінюється, окрім традиційних критеріїв, за показниками, що характеризують і описують міру живучості і динамічності галузі при різних сценаріях розвитку економіки даної країни і світу в цілому

Підходи до визначення поняття «міжнародної конкурентоспроможності країн» та її елементів також відрізняються широким різноманіттям. Під конкурентоспроможністю країни вчені-економісти мають на увазі декілька значень, а саме:

- здатність країни продукувати та продавати більше матеріальних цінностей, ніж їх конкуренти, на міжнародних ринках;
- ступінь можливості за умов вільного й справедливого ринку виробляти товари й послуги;
- економічну спроможність країни розраховуватись за отримані матеріальні цінності;
- здатність країни виробляти товари й послуги, що відповідають вимогам міжнародних ринків;
- здатність країни створювати необхідні умови для економічного розвитку національних суб'єктів, забезпечення стійких темпів зростання ВВП та підвищення якості життя населення на рівні світових значень [37].

Конкурентоспроможність національної економіки автори [73] також визначають як економічну категорію. Як економічна категорія конкурентоспроможність національної економіки характеризує такий стан відносин у країні, які створюють всі необхідні умови для постійного підвищення ефективності та зростання національного виробництва з урахуванням вимог внутрішнього ринку та своєчасного реагування на зміну світової кон'юнктури. Створені умови з боки держави для розвитку її господарюючих суб'єктів дозволяють розкрити національні конкурентні переваги та досягти кращих, ніж у конкурентів результатів діяльності.

Конкурентоспроможність національної економіки як економічна категорія має певні особливості. По-перше, конкурентоспроможність є необхідною ознакою кожного господарства і з точки зору національної економіки вона формується у процесі розвитку міжнародних економічних

відносин. Прагнення досягти високого рівня конкурентоспроможності є виразом як національних економічних інтересів, так й інтересів окремих суб'єктів господарювання [32].

По-друге, конкурентоспроможність національної економіки як характеристика стану господарської системи розвивається у внутрішньому середовищі країни у процесі конкурентного суперництва між суб'єктами економічних відносин. По-третє, забезпечення високого рівня конкурентоспроможності національної економіки на постійній та довгостроковій основі потребує постійного розширення джерел розвитку суб'єктів господарювання. Та по-четверте, конкурентоспроможність визначається рівнем економічного розвитку країни та наявністю системи умов для його підвищення і залежить від здатності суб'єктів господарювання використовувати ці умови з найвищою ефективністю [70].

У класичній інтерпретації факторами, що формують конкурентоспроможність країни, є наявність у неї ресурсів, насамперед природних, і дешевої робочої сили [42]. Проте у сучасних умовах вплив факторної складової на формування конкурентних позицій країни поступово знижується і не дає можливості забезпечення високого рівня конкурентоспроможності у довгостроковій перспективі. На перший план виходять конкурентні переваги, які формуються за рахунок впровадження та продукування країною високотехнологічних виробництв та продукції. Основою сучасної глобальної конкуренції є переваги, які засновані на науково-технологічних досягненнях і інноваціях. Рівень розвитку науки, наукоємних технологій, освіти та інформаційного середовища – це ті фактори, які визначають положення держави в глобальній конкуренції [64].

Дійсно, якщо до недавнього часу міжнародна конкурентоспроможність країни значною мірою визначалася наявністю природних ресурсних факторів, то в сучасних умовах визначальне місце країни у міжнародному середовищі забезпечують технологічні та інституційні фактори, такі як розвиток технологій, науковий потенціал, рівень освіти населення,

розвиненість інфраструктури, економічна політика держави. Таку зміну пріоритетності вирішальних факторів міжнародної конкурентоспроможності відображають її індикатори, найвідомішим з яких є Індекс глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ).

Таким чином, основними змістовними складовими, що забезпечують та пояснюють міжнародну конкурентоспроможність країни є наступні:

- здатність країни продавати, підвищувати продуктивність, своєчасне врахування та пристосованість до змін зовнішнього середовища, впроваджувати інновації, залучати інвестиції та людський капітал;
- можливість приваблювати ресурси, виробляти, продавати (у тому числі на міжнародних ринках) та отримувати дохід;
- акумульований прибуток від використання факторів виробництва, що найменше виправдовує вкладені кошти і відповідає нормі рентабельності в країнах зі схожим рівнем економічного розвитку [11].

В цілому, більшість авторів у визначенні міжнародної конкурентоспроможності країни враховують три ключові аспекти, запропоновані експертами Всесвітнього економічного форуму: вільний і справедливий ринок, виробництво товарів та послуг, що відповідають вимогам міжнародного середовища, та підвищення реальних доходів населення.

Проте слід зауважити, що національні товаровиробники функціонують на реальних зовнішніх ринках, які не є вільними та справедливими. Вільний ринок передбачає наявність однакових та рівних умов для його учасників та зниження обмежень торговельного характеру в процесі доступу до нього. Відповідність вимогам світових ринків означає здатність компаній пропонувати такі товари і послуги, які будуть конкурентоспроможними та бажаними на світових ринках та відповідатимуть загальним світовим тенденціям. Щодо вимоги зростання реальних доходів населення, то слід зазначити, що навіть за умови продажу на міжнародних ринках продукції, що за всіма параметрами вважається конкурентоспроможною, відсутність

економічного зростання населення не може свідчити про конкурентоспроможну національну економіку.

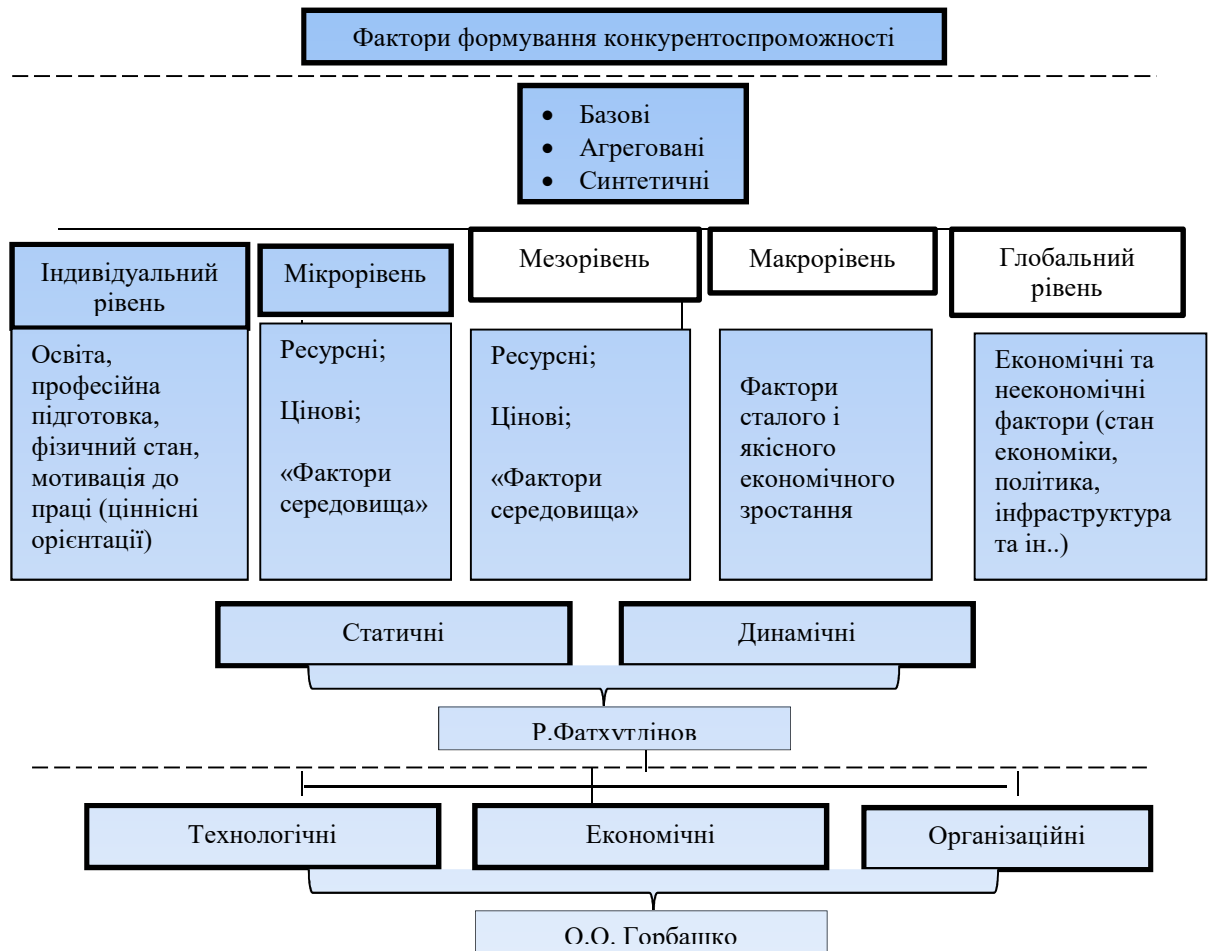

Рис. 1.2. Фактори формування конкурентоспроможності країни

В цілому, різноманітність конкурентних характеристик і факторів, що їх визначають, умовно можна поділити на: 1) мікрорівневі (якість та ціна продукції); 2) мезорівневі (стан галузей, що забезпечують стале поліпшення показників ефективності використання наявних виробничих ресурсів, техніко-економічну динаміку їх продукції); 3) макрорівневі (загальний стан господарської системи, її збалансованість, інвестиційний клімат, податковий режим, стан національного науково-освітнього комплексу та технічної бази).

Отже, поняття конкурентоспроможності варіюється в залежності від досліджуваного суб'єкту та господарчого рівня. Проте в цілому конкурентоспроможність можна визначити як наділеність суб'єкта певними

властивостями, які дають йому можливість перемагати у конкурентній боротьбі у порівнянні з іншими суб'єктами господарювання.

1.2. Зовнішня торгівля у системі забезпечення конкурентоспроможності країни

Конкурентоспроможність країни ґрунтується на її здатності займати і утримувати стійкі позиції на певних сегментах світового ринку за наявності економічного потенціалу, який забезпечує динамічне зростання на інноваційних засадах [11]. При цьому, і вже було зазначено у попередньому підрозділі роботи, необхідними передумовами є розвинена система ринкових інститутів, здатність швидко адаптуватись до зміни світової кон'юнктури та використовувати нові можливості зовнішнього середовища для забезпечення реалізації національних інтересів.

Участь країни у міжнародній торгівлі та ефективна присутність на зовнішніх ринках є важливою та необхідною умовою її економічного зростання забезпечення конкурентоспроможності. Тим паче дія такого чинника, як міжнародна торгівля, посилюється в умовах інтенсифікації процесів інтернаціоналізації виробництва та поглиблення міжнародного поділу праці.

Зокрема, фахівцями IMD у Щорічнику світової конкурентоспроможності міжнародна торгівля виступає одним з субфакторів конкурентоспроможності країн і регіонів (у складі фактору «Економічні показники») [23]. І це цілком виправдано, адже валютні надходження від експорту товарів, робіт та послуг забезпечують можливість фінансування країною необхідного (критичного) імпорту, зростання внутрішнього виробництва та створюють можливості здійснення інвестицій, що в кінцевому підсумку впливає на конкурентоспроможність країни.

Стосовно однієї країни зазвичай використовується термін «зовнішня торгівля» - торгівля однієї країни з іншими, яка складається з оплачуваного вивозу (експорту) та ввозу (імпорту) товарів і послуг. Стосовно торгівлі двох країн між собою – «міждержавна, взаємна, двостороння торгівля», а стосовно торгівлі всіх країн між собою – «міжнародна або світова торгівля».

Зовнішня торгівля, особливо в сучасних умовах, дає змогу задовольнити потреби країни у тих видах продукції, які не виробляються в достатній кількості або зовсім не виробляються на внутрішньому ринку; створює умови для лібералізації інших форм економічного співробітництва стимулює розвиток сучасних ринкових відносин у країні; спонукає виробників у всьому світі знижувати виробничі витрати та підвищувати якість продукції; створює передумови для передачі між країнами результатів наукових досягнень та поширення іноземного досвіду виробництва товарів; призводить до формування спеціалізації країни за рахунок поглиблення МПП і можливості отримання позитивних ефектів (наприклад масштабу виробництва); сприяє інтеграції країни у систему світового господарства [82].

Міжнародна торгівля науковцями досліджується у двох аспектах: операційному та державно-політичному.

З *операційного погляду міжнародна торгівля* - це процес безпосереднього обміну товарами та послугами між суб'єктами господарювання різних держав, державами та міжнародними організаціями. В цьому випадку йдеться про рух товарів (у тому числі послуг, ліцензій, ноу-хау, інжинірингу тощо), інструменти та механізми розширення товарообігу, вдосконалення структури експорту та імпорту, прогнозування та оцінку світових товарних ринків, планування можливостей експорту та потреб в імпорті, організацію контрактної роботи, контроль за поставками та відвантаженням, здійснення валютно-фінансових операцій тощо [78].

З *державно-політичного погляду міжнародну торгівлю* можна розглядати як специфічну форму суспільних відносин, які виникають в процесі та з приводу обміну товарами та послугами між державами, та

розвиток яких корегується в залежності від зовнішньоторговельної політики, яку реалізує країна. Такі відносини між країнами регламентуються договорами, угодами, актами та іншими нормами міжнародного права. Та, оскільки суспільні відносини не можуть не залежати від зовнішньої та внутрішньої політики країн, то відносини обміну на світовому ринку регулюються значною мірою й актами та діями політичного характеру.

Таблиця 1.1

**Порівняльна характеристика підходів
до розуміння сутності міжнародної торгівлі [78]**

<i>Критерій порівняння</i>	<i>Підходи</i>	
	<i>операційний</i>	<i>державно-політичний</i>
<i>Суб'єкти</i>	Усі суб'єкти МЄВ: фізичні та юридичні особи, держави, міжнародні організації	Держави та міжнародні організації
<i>Цілі</i>	Задоволення потреб у товарах і ресурсах — при імпорті; реалізація комерційного інтересу — при експорті	Досягнення економічних і політичних інтересів держав; гармонізація світової торгівлі на недискримінаційній основі
<i>Інструменти</i>	Контракти та угоди	Зовнішньоекономічні і зовнішньоторговельні політики держав та їх інтеграційних угруповань; норми міжнародного торговельного права; угоди, домовленості
<i>Предмет міжнародної торгівлі як сфери знань</i>	Організація виконання експортно-імпортних операцій	Організація торговельного обміну
<i>Об'єкт</i>	Операція з експорту чи імпорту	Торговельний обмін

Участь країни в міжнародній торгівлі дозволяє отримати наступні переваги:

- зростання експортних валютних надходжень;
- підвищення зайнятості у країні;
- міжнародна конкуренція викликає необхідність підвищення конкурентоспроможності національних підприємств;
- створення можливості для зародження і розвитку масового виробництва, підвищення міри завантаженості устаткування, зростання ефективності впровадження нових технологій;
- спеціалізація країн на більш вузькому наборі товарів призводить до формування ефекту економії на масштабах виробництва;

Однією з глобалізаційних умов залучення України до міжнародної економічної діяльності, на думку фахівців, є збільшення рівня відкритості національної економіки, а сам процес оптимізації рівня відкритості економік країн пов'язується з визначенням позиції країн у міжнародних рейтингах [24, с. 263].

В даний час міжнародна торгівля функціонує на основі взаємодії окремих товарних ринків, світовий ринок сегментований по товарному принципу. Кожен з товарних ринків сформований як олігополістична структура, де панує кілька найбільших фірм виробників. Управління цими структурами здійснюється на основі міжнародних товарних угод. Разом з тим кожен ринок, взаємодіючи з іншими ринками, створює загальний світовий ринковий простір, в основі якого полягають конкурентні відносини.

Участь країни в міжнародній торгівлі обумовлено рівнем її економічного розвитку, розмірами території, чисельністю населення, ступенем забезпеченості природними ресурсами, ємністю внутрішнього ринку, завданнями та цілями економічної політики.

Взаємодія товаровиробників різних країн в процесі купівлі-продажу товарів і послуг формує відносини світового ринку. Світовий ринок - закономірне продовження національних ринків і важливий додатковий фактор розширеного відтворення в національному масштабі.

Товарний ринок являє собою систему економічних зв'язків, які виникають між виробниками й споживачами даного товару (форма зв'язку – «купівля-продаж») та усередині груп виробників і споживачів (форма зв'язку – «конкуренція») [55]. Співпраця господарюючих суб'єктів та покупців, які діють та функціонують на певних товарних ринках призводить к формуванню національного ринку в цілому. Останні в свою чергу під вплив розвитку економічних відносин між суб'єктами різних країн поступово формують міжнародні товарні ринки.

У науковій літературі можна зустріти класифікацію товарних ринків за різними ознаками (табл. 1.2).

Класифікація товарних ринків

№	Класифікаційна ознака	Тип ринку
1.	Структура господарства країни	1. Країни з економікою натурального господарства 2. Країни-експортери сировини 3. Країни, що розвиваються в промисловому напрямку 4. Промислово-розвинуті країни
2.	Рівень доходів і характер їхнього розподілу в країні	1. Країни й регіони з низьким рівнем доходів (дуже низьким і переважно низьким). 2. Країни й регіони з високим рівнем доходів (дуже високим і переважно високим). 3. Країни з низьким, середнім і високим рівнем доходів. 4. Країни з переважно середнім рівнем доходів.
3.	Територіальна ознака	1. Внутрішній. 2. Національний. 3. Регіональний. 4. Світовий
4.	Товарно-галузевий із багаторівневою деталізацією	1. Машин і устаткування. 2. Мінеральної сировини й палива. 3. Сільськогосподарської сировини, продовольчих і лісових товарів.
5.	Сфера суспільного виробництва	1. Товарів матеріального виробництва (сировини, продовольства, машин, устаткування). 2. Товарів духовного виробництва (досягнень науки, технологій, ноу-хау, творів мистецтва, книг і т.п.).
6.	Характер кінцевого використання товарів	1. Товарів виробничого призначення. 2. Товарів споживчого призначення.
7.	Термін використання товарів	1. Товарів довгострокового використання. 2. Товарів короткострокового використання. 3. Товарів одноразового використання
8.	Організаційна структура товарних ринків (різні умови торгівлі й характер взаємин між продавцями й покупцями)	1. Світовий ринок: а) відкритий; б) закритий. 2. Внутрішній ринок: а) оптовий; б) роздрібний

Отже, міжнародну конкурентоспроможність країни можна розглядати як спроможність національного виробництва отримати конкурентні переваги в міжнародних торговельних відносинах. Рекомендації щодо отримання конкурентних переваг, які можуть здобути національні виробники, виходячи за межі внутрішнього ринку і діючі на міжнародних товарних ринках, відображено у теоріях міжнародної торгівлі починаючи від класичного їх

трактування і до сучасного етапу. Так можна виділити дві групи концепцій міжнародної торгівлі залежно від того, що саме в них пропонується розглядати як основу утворення конкурентних переваг країни [71].

До першої групи можна віднести теорії, які основою виграшу країни на світовому ринку визнають її здатність найбільш раціонально використовувати наявні фактори виробництва. Це зокрема, теорія меркантилізму, теорії абсолютних (А.Сміт) та відносних (Д.Рікардо) переваг та факторна модель Хекшера-Оліна.

А.Сміт, розробивши модель досконалої конкуренції, зробив перший крок до розуміння конкуренції як ефективного засобу цінового регулювання та отримання виграшу країнами від дії на міжнародних ринках. Відповідно до теорії А. Сміта, міжнародна торгівля визначалася як вигідна лише у разі такого товарообміну між країнами, коли країни торгують товарами, які у кожній з них виробляються з меншими витратами, ніж у країні – торговельному партнері. Таким чином А. Смітом вперше було сформульовано принципи конкурентоспроможності, які ґрунтувалися на абсолютних перевагах у виробництві товару [19].

Погляди А. Сміта доповнив і розвинув Д.Рікардо. Запропонований ним *принцип порівняльних переваг* говорить, що якщо країни спеціалізуються на виробництві тих товарів, які вони виробляють з відносно нижчими витратами порівняно з іншими країнами, то торгівля буде взаємовигідною для обох країн, незалежно від того, чи буде виробництво в однієї з них абсолютно більш ефективнішим, ніж в іншій [40].

Д. Рікардо сформулював принцип виділення та розвитку галузей експортної спеціалізації на основі їх конкурентоспроможності, яка формується на відносних перевагах галузі: «За системи повної свободи торгівлі кожна країна, природно, витрачає свій капітал і працю на такі галузі, які надають їй найбільші вигоди» [88].

Так, спираючись на положення теорій абсолютних та відносних переваг можна зробити наступні висновки:

— міжнародна торгівля є вигідною для всіх її учасників, але найвищого рівня конкурентоспроможності на міжнародних ринках досягають ті з них, які завдяки наявності природних чи набутих факторів, або перевагам у продуктивності праці можуть запропонувати покупцеві товари, виробництво яких здійснюється з найменшими витратами;

— з врахуванням історичного етапу розвитку міжнародної торгівлі, на який припадає формування зазначених теорій, визначальним методом конкурентної боротьби є ціновий фактор.

Пояснення причин міжнародної торгівлі, що містить теорія порівняльних переваг створила умови для появи припущень, що могли вплинути на результати такої торгівлі. В результаті аналізу таких припущень і виникла нова теорія міжнародної торгівлі, яка пояснювала причини та можливості міжнародної торгівлі за умови наявності порівняльної переваги у виробництві певного товару одночасно у двох країн (наприклад, внаслідок застосування однакової технології виробництва цього товару). Така теорія була запропонована шведськими економістами Е.Хекшер (1879-1952) та Б. Олін (1899-1979) у 20-х роках ХХ століття. Вченими було доведено, що відмінності у порівняльних перевагах між країнами можуть бути викликані різницею у пропорціях факторів виробництва, які використовуються для виробництва одних і тих самих товарів, проте у різних країнах. Також відмінність у порівняльних перевагах в залежності від країни може бути спричинена різницею у забезпеченості цих країн факторами виробництва [40]. Тобто, виходячи з цієї теорії міжнародної торгівлі саме відмінність у ресурсному потенціалі країн і стає основним мотивом появи інтересу країн до виходу на міжнародні ринки та обміну товарами між собою.

Ідеї порівняльних переваг Д. Рікардо знайшли відображення та подальший розвиток у роботах і інших вчених, які досліджували додаткові фактори, що спонукають країни до участі у міжнародній торгівлі та впливають на формування і закріплення їх конкурентних позицій на світовому ринку. Так, англійський економіст-теоретик Н. Сеніор в своїй

праці «Політична економія» (1850 р.) стверджував, що монопольне володіння передовими досягненнями у виробництві зумовлює існування надприбутку, хоча і як тимчасового явища. Цим самим він надавав перевагу технологічним факторам посилення конкурентних переваг на ринку, які в подальшому були розвинуті іншими вченими [2].

Проте розвиток таких процесів, як глобалізація та інтеграція призвів до того, що пояснити структуру експорту та імпорту країни тільки на основі порівняльних переваг або факторів виробництва не завжди є можливим. Адже з розвитком науково-технічних досягнень змінюється продуктивність праці, ефективність виробництва і позиції країн на міжнародних ринках зазнають впливу нових факторів. Технологічні перетворення призвели до зниження праце-, матеріало- і енергоємності виробництва в індустріально розвинених країнах. Роль таких факторів, як дешева робоча сила або наділеність сировинними ресурсами вже не забезпечує країнам конкурентні позиції у міжнародному середовищі.

Друга група концепцій міжнародної торгівлі включає так звані теорії неотехнологічного напрямку, які пов'язують розвиток міжнародної торгівлі та формування конкурентних позицій країн у міжнародному середовищі з такими факторами, як розвиток науки й техніки та інноваційний потенціал країни. Отже, якщо в теоріях міжнародної торгівлі, зарахованих до першої групи, для отримання вигаду та конкурентних переваг на зовнішніх ринках національні економіки використовують переважно методи цінової конкуренції, то в концепціях, що формують другу групу, значну роль відіграють нецінові методи конкурентної боротьби, переважним чином [71].

У 1961 р. англієць М. Познер запропонував *теорію технічного розриву*, в основу якої було покладено зв'язок міжнародної торгівлі з технічними нововведеннями. На початковому етапі країна, яка здійснює виробництво новаторської продукції має тимчасову квазімонополію на її виготовлення та здійснює поставки на зовнішні ринки, одночасно імпортуючи менш наукомістку продукцію. Таким чином країна-новатор забезпечує собі

відносні конкурентні переваги на зовнішніх ринках до того часу, коли розрив між торгуючими країнами не починає зменшатися внаслідок передачі технології, заміщення імпорту та впровадження альтернативних технологій у більш відсталих країнах.

Наприкінці 80-х рр. ХХ ст. М.Портером була здійснена спроба поєднати на якісно новому рівні теорію факторів виробництва та теорію внутріфірмової торгівлі. На основі дослідження близько 100 галузей у десяти найбільших промислово розвинутих країнах, на які припадало більше 50% світового експорту вченим була розроблена теорія конкурентних переваг країни.

Згідно з концепцією М. Портера, «жодна країна не може бути конкурентоспроможною в усьому» [21], тобто кожна країна повинна визначити пріоритетні галузі, які суттєво впливатимуть на її конкурентоспроможність.

Головними детермінантами конкурентоспроможності, на думку М.Портера, є:

- факторні умови, тобто наявність факторів виробництва, що дозволяють здійснювати виробництво товарів, а саме: природні ресурси, капітал, кваліфікована робоча сила, фізична, розвинена інфраструктура, мережа наукових інститутів, система інституцій;
- необхідний попит на внутрішньому ринку – наявність достатнього попиту з боку місцевих споживачів як на широко розповсюджені продукти та послуги, так і на нетрадиційні у спеціалізованих сегментах ринку;
- наявність споріднених та підтримуючих галузей: з одного боку ці галузі можуть виступати основними постачальниками необхідної сировини та матеріалів для виробництва продукції, з іншого – формувати попит на продукцію галузі. Також ця умова забезпечує можливість більш ефективної організації виробничого та технологічного процесу за умови існування кластерів замість ізольовано працюючих галузей;

➤ ефективна стратегія та змагальність компаній у певній галузі, тобто формування конкурентного підприємницького середовища, що сприяє залученню інвестицій, постійному підвищенню ефективності виробництва та оновленню технологій.

Суттєво відрізняються підходи до аналізу міжнародної торгівлі та визначення конкурентоспроможності країни П. Кругмана. За його теорією вирішальними чинниками, що забезпечують високе конкурентне положення країни у міжнародному середовищі є монополістична конкуренція та економія на масштабах виробництва. Він стверджував, що при експорті товарів збільшуються географічний охоплення ринку та за рахунок зростання обсягів виробництва реалізується економія на масштабах, зменшуються витрати на кожну одиницю товару для кожної фірми в кожній країні. Здійснивши аналіз міжнародної торгівлі, вчений дійшов висновку, що кожна країна виграє від міжнародної торгівлі, участь у якій призводить до зростання реальної заробітної плати населення, збільшенню виробництва товарів та в підвищенню конкурентоспроможності держави.

Міжнародна конкурентоспроможність країн на світовому ринку найближчим часом буде формуватися за наступних умов:

1. Глобалізація, яка йде у двох зустрічних напрямках: глобалізація конкуренції у сфері пропозиції, що виражається в інтеграції планування і співробітництві підприємств на світовому ринку, щоб протистояти іншим глобальним конкурентам; і глобалізація конкуренції шляхом гомогенізації попиту, що проявляється в безперервному зростанні кількості глобально діючих споживачів і збутових посередників, які підвищують попит на уніфіковану, стандартизовану продукцію (сировина, напівфабрикати, запасні частини) [68].;

2. Поляризація ринків, яка виражається в тому, що певна частина споживачів дедалі більше віддають перевагу дорогій, якісній та екологічно безпечній продукції (через зростання суверенітету споживачів розвинених країн світу, розширення середнього класу в індустріальних країнах);

паралельно зростає частина покупців, які в силу неплатоспроможності та зростання чисельності населення перш за все найменш розвинених країнах, віддають перевагу дешевій продукції. При цьому сегмент покупців, що віддають перевагу продукції середньої вартості поступово зменшується;

3. Процес розмивання галузевих меж, який також іде у двох напрямках. По-перше, стираються межі між різними галузями та відбувається їх інтеграція (наприклад, банківського і страхового секторів). По-друге, вгасають внутрішньогалузеві межі, наприклад, в машинобудуванні компанії прагнуть до розширення свого асортименту і більшого охопту ринкових сегментів;

4. Підвищення рівня технологізації всіх сфер життя, що проявляється у швидкому розповсюдженні інформаційних та комунікаційних технологій. Впровадження нових технологій дозволяє створювати потужні інформаційні системи та єдиний комунікаційний простір, за допомогою яких усі процеси між підприємствами, постачальниками та покупцями можуть бути організовані і реалізовані швидше й ефективніше. Приклад можуть виступати так звані смарт-технології або всесвітня система інтернет;

5. Дерегулювання ринків. Протягом останніх тридцяти років заходи щодо лібералізації призвели до значних змін у різних галузях економіки і сферах суспільного життя [68].

Отже, можна зробити висновок, що кожна із попередніх теорій доповнювала наступну факторами, від яких залежала можливість ефективної участі країн у міжнародних економічних відносинах та підвищення її конкурентоспроможності. Як класичні, так і сучасні теорії значною мірою розглядають міжнародну конкурентоспроможність, здебільшого, з позиції торгівлі.

1.3. Методичні підходи до оцінки зовнішньої торгівлі країни з позицій конкурентоспроможності

Разом з різноманітністю визначень поняття «конкурентоспроможність» у теорії та практиці пропонувалися й різноманітні підходи до її оцінки, що формувалися під впливом розвитку як економічної теорії, так і систем статистичного збирання та обробки інформації по країнах світу, обчислюваних систем.

Загалом можна виділити чотири етапи розвитку методології оцінки конкурентоспроможності країн світу [41]:

➤ I етап 60-ті рр. XX ст. (Р.Фармер, Б. Річмен) – для якого притаманне використання матричного підходу для ранжування країн за рівнем їх конкурентоспроможності;

➤ II етап 70–80-ті рр. XX ст. (Європейський форум з розвитку менеджменту), для якого характерне застосування факторного підходу до аналізу відносних позицій країн у світовій економіці, що передбачає використання та групування широкого кола статистичних показників та експертну оцінку всіх факторів;

➤ III етап 80–90-ті рр. XX ст. (Всесвітній економічний форум, Міжнародний форум з розвитку менеджменту), для якого є характерним використання індексних методів та підходів до оцінки конкурентоспроможності країн. Індексні методики базуються на використанні широкого кола статистичних показників (макроекономічних, соціально- політичних) та використанні даних опитувань;

➤ IV етап з початку XXI ст. (Корейський інститут дослідження промислової політики (КІДПП)) - передбачає застосування емпіричних методів при відборі показників і оцінці важливості факторів конкурентоспроможності.

Методичний підхід до оцінки конкурентоспроможності країни може включати наступні складові:

1. Оцінка конкурентоспроможності країни на основі аналізу її внутрішніх складових (ресурсів, технологічного розвитку, інституцій, виробництва т.д.);
2. Оцінка конкурентоспроможності країни через виявлення її конкурентних переваг на зовнішніх ринках.
3. Оцінка міжнародної конкурентоспроможності економіки через пошук параметрів оптимізації зовнішньоекономічної діяльності із зовнішнім конкурентним простором.

Конкурентоспроможність національних економік у системі світового господарства оцінюють здебільшого на основі моніторингу бізнес-клімату, рівня економічної свободи, якості та ефективності державного управління, ступеня глобалізації економіки, рівня розвитку людського потенціалу, потенціалу зовнішніх запозичень, рівня корумпованості суспільства тощо [57].

Методики визначення конкурентоспроможності залежать, зокрема, від господарського рівня досліджуваного об'єкту – галузь, країна або макроекономічний регіон. Найбільш популярними зіставленнями конкурентоспроможності країн є дослідження, що проводяться Всесвітнім економічним форумом (World Economic Forum) та Міжнародним інститутом розвитку менеджменту (Institute for Management Development).

За допомогою розроблених цими організаціями рейтингів конкурентоспроможності можна визначити поточне становище країни відносно до інших країн, виявити слабкі та сильні сторони в національній економіці, оцінити ефективність економічної політики, що проводиться, з метою укріплення позицій держав у глобальній економіці (таблиця 1.3).

Щорічно кожний із центрів публікує власні результати дослідження конкурентоспроможності країн світу та складає рейтинги. Кожний із центрів користується власною методологією дослідження й дотримується своїх ексклюзивних критеріїв при складанні шкали конкурентоспроможності

економік країн і регіонів. Тому між дослідженнями й рейтингами є розходження - як істотні, так і несуттєві [74].

Таблиця 1.3

Методики оцінки конкурентоспроможності країн

Організація	Індекс	Показники, що використовуються для розрахунку
Всесвітній економічний форум	Індекс глобальної конкурентоспроможності	Якість інститутів, інфраструктура, макроекономічна стабільність, здоров'я населення, початкова та вища освіта, професійна підготовка, ефективність ринку товарів та послуг, ефективність ринку праці, розвиненість фінансового ринку, технологічний рівень, розмір ринку, конкурентоспроможність компаній та інноваційний потенціал
	Індекс конкурентоспроможності бізнесу	Виробничість компаній, збільшення їх операційної ефективності, якість національного бізнес-клімату
Міжнародний інститут розвитку менеджменту	Індекс конкурентоспроможності країни	Економічний розвиток країни, ефективність державного управління, ефективність підприємництва та інфраструктура
Фонд наслідування спільно з журналом «The Wall Street Journal»	Індекс економічної свободи	свобода бізнесу, торгівлі, фінансового сектора, інвестицій, праці, монетарна та фіскальна свободи, гарантії прав власності, розмір бюрократичного апарату, ступінь захисту від корупції
Всесвітній економічний форум	Індекс сприяння торгівлі	визначається за методикою Всесвітнього економічного форуму, заснованої на комбінації статистичних даних міжнародних і національних організацій, а також результатів глобального опитування бізнес-керівників – щорічного дослідження «Огляд думок менеджерів» (Executive Opinion Survey), яке проводиться Всесвітнім економічним форумом спільно з мережею партнерських організацій – провідних дослідницьких інститутів

Всесвітній економічний форум із 2005 р. аналізує конкурентоспроможність країн, використовуючи Індекс глобальної конкурентоспроможності (ІГК) – комплексний інструмент оцінювання мікро- і макроекономічних показників національної конкурентоспроможності [30]. В основу індексу покладено 98 індикаторів, з урахуванням яких сформовано 12 контрольних показників (інституції, інфраструктура, макроекономічне середовище, охорона здоров'я та початкова освіта, вища освіта і професійна підготовка, ефективність ринку товарів, ефективність ринку праці, розвиток фінансового ринку, технологічна готовність, розмір ринку, відповідність бізнесу сучасним вимогам, інновації) за трьома основними групами субіндексів: «Основні вимоги», «Підсилювачі продуктивності», «Інновації та

фактори вдосконалення». Індекс оцінюється за шкалою 1–7 балів, більше значення якого є найкращим [45].

Крім загального рейтингу конкурентоспроможності країни, визначаються також рейтинги по кожній групі факторів впливу на конкурентоспроможність.

Також розраховується індекс конкурентоспроможності бізнесу (Business Competitiveness Index), який використовується для оцінювання конкурентоспроможності країн на мікрорівні й охоплює показники розвитку компаній та якості бізнес-середовища.

Друга організація – Міжнародний інститут розвитку менеджменту – публікує «Звіт про світову конкурентоспроможність». В своєму підході дана організація розглядає конкурентоспроможність як «здатність країн створювати та підтримувати таке середовище, яке б забезпечувало стійке створення вартості компаніями та збільшення добробуту громадян». Таким чином, країни конкурують між собою у наданні найкращих умов для ведення бізнесу та для життя. Субфакторами, що використовуються для розрахунку підсумкового індексу за означеним підходом, є:

- ✓ ефективність бізнесу – група критеріїв, за якими аналізуються показники конкурентоспроможності країни через огляд частки національних підприємств, прибуток яких пов'язаний із запровадженням інноваційних технологій, що вважаються головними факторами прогресу (69 критеріїв);
- ✓ макроекономічні фактори – група критеріїв, за якими аналізуються показники конкурентоспроможності країни через огляд макроекономічних показників національної економіки (75 критеріїв);
- ✓ ефективність діяльності уряду – критерії, за якими аналізуються показники конкурентоспроможності країни через огляд ефективності діяльності уряду (81 критерій);

- ✓ інфраструктура – критерії, за якими аналізуються показники конкурентоспроможності країни через огляд залежності науки, технологій і суспільства від бізнесу (96 критеріїв) [69].

У світовій практиці для оцінки рівня залученості країн у глобальні процеси Швейцарським економічним інститутом (KOF Swiss Economic Institute) розробляється індекс рівня глобалізації країн світу. Для проведення експертного аналізу використовувались статистичні дані міжнародних організацій, зокрема Всесвітнього банку, Міжнародного валютного фонду, ЮНЕСКО тощо. Кінцеве значення індексу коливається в межах від 0 до 100 балів та формується шляхом оцінки 24 показників, об'єднаних у 3 складові: глобалізація в економічній, соціальній та політичній сферах. Для оцінки рівня глобалізації додатково використовуються показники портфельних інвестицій, а також доходи нерезидентів у формі заробітної плати або прибутки від інвестицій, виражені у відсотках до ВВП. Що вище значення індексу глобалізації країни, то активніше вона залучена у світові процеси [50].

З метою порівняння сприятливості бізнес-середовища у різних країнах світу, щороку Світовим банком складається Індекс легкості ведення бізнесу (Ease of Doing Business Index), який базується на вивченні та квантифікації національних законів, правил та постанов щодо ведення підприємницької діяльності.

Одним з складових Індeksu легкості ведення бізнесу є оцінювання сфери міжнародної торгівлі, що дозволяє порівняти часові та фінансові витрати (за винятком мита) при проходженні трьох етапів, необхідних при експорті або імпорті партії товарів: на дотримання вимог до оформлення документів, на дотримання вимог прикордонного і митного контролю, а також на транспортування товарів всередині країни [43].

Поняття конкурентоспроможності країни на міжнародних ринках тісно пов'язане із категорією ефективності, оскільки рівень ефективності економічної діяльності свідчить про вміння країни чи окремої галузі

економіки використовувати свої відносні та абсолютні конкурентні переваги на зовнішньому ринку.

З метою оцінки конкурентоспроможності окремих галузей економіки країни на ринках зарубіжних країн доцільно проаналізувати рівень порівняльних переваг у розрізі товарної номенклатури країни. На основі таких досліджень можна зробити висновок про рівень конкурентоспроможності окремих галузей або товарних позицій на ринках зарубіжних країн та про доцільність підтримки цих галузей або товарів, які мають найвищі конкурентні переваги на міжнародних ринках.

На практиці для кількісної оцінки порівняльних переваг використовується *індекс виявленої порівняльної переваги*, розроблений економістом Ліснером. Фактично цей показник представляє собою співвідношення частки експорту сектору (j) певної країни (i), взятої для аналізу, до частки експорту того самого сектору групи інших взятих для аналізу країн:

$$B_j = (X_j i / X_n i) / (X_j ref / X_n ref) \quad (1.1)$$

де $X_j i$ - експорт товарів сектору (j) країни (i);

$X_n i$ - загальний експорт країни (i);

$X_j ref$ - експорт товарів сектору (j) інших країн, взятих для аналізу (ref);

$X_n ref$ - загальний експорт інших країн, взятих для аналізу.

Якщо $B_j i > 1$, це підтверджує, що країна (i) має порівняльну перевагу в секторі (j), тобто сектор (j) більш важливий у структурі експорту країни (i), ніж у структурі експорту інших узятих для аналізу країн.

Доцільним є також використання формули виявленої порівняльної переваги, що обґрунтована французьким Дослідницьким центром прогнозування і міжнародної інформації, яку використовує сектор ринкового аналізу Міжнародного торгового центру UNCTAD / WTO [47]:

$$RCA = (X_{ij} t / X_j t) / (M_{ij} t / M t) \quad (1.2)$$

де $X_{ij} t$ - експорт товарів сектору (j) країни (i) до групи інших країн, взятих для аналізу;

$M_{ij} t$ - імпорт товарів сектору (j) країни (i) з групи інших країн, взятих для аналізу;

$X_j t$ - загальний експорт країни (i) до групи інших країн, взятих для аналізу;

$M_j t$ - загальний імпорт країни (i) з групи інших країн, взятих для аналізу.

Пропонована методика розрахунку дозволяє оцінити виявлену порівняльну перевагу країни порівняно з групою інших залучених для аналізу країн за певний період (рік або декілька років). Виявлену порівняльну перевагу можна розглянути у динаміці у випадку здійснення аналізу у довготривалому періоді, або ж знайти її середньозважену за певний проміжок часу.

Альтернативними індексами конкурентних переваг є розроблені Т.Фольратом і Л.Скоттом показники відносних переваг у торгівлі (RTA), логарифм відносної переваги експорту (RXA), показник конкурентоспроможності (RC), індекс порівняльного проникнення імпорту (RMP) – дзеркальне відображення індексу RXA. Особливістю, яка об'єднує дані індекси, є врахування не тільки експорту, але й імпорту країни [90].

Оцінити на скільки товарна структура експорту чи імпорту галузі відрізняється від світової можна за допомогою коефіцієнтів подібності структур та коефіцієнта структурних зрушень К. Гатєва. Коефіцієнт подібності (схожості) структур експорту/імпорту галузі розраховується за формулою:

$$K \text{ под. стр.} = 1 - ((\sum w_i \text{ укр} - w_i \text{ світ})) \div 2 \quad (1.3)$$

де $w_{i, \text{укр}}$ – частка i-го сегменту в українському експорті/імпорті галузі;

$w_{i, \text{світ}}$ – частка i-го сегменту в світовому експорті/імпорті галузі.

Базовим індикатором для оцінювання рівня диверсифікації зовнішньоторговельних потоків вважається індекс концентрації, відомий як індекс Герфіндаля-Гіршмана (Hj).

Класична теорія міжнародної торгівлі передбачає, що кожна країна виготовляє ті товари, у виробництві яких вона має відносну порівняльну перевагу. Такі товари становлять основу її експорту. У результаті концентрація експорту країни зростатиме [10].

Індекс застосовуються у світових зіставленнях і показує, наскільки широкий спектр товарів експортує країна. При 239 класифікованих видах продукції (за методологією ООН). Нормалізований індекс концентрації розраховується за формулою:

$$H_j = \left(\sqrt{\sum_{i=1}^{239} \left(\frac{x_i}{x} \right)^2} - \sqrt{\frac{1}{239}} \right) / \left(1 - \sqrt{\frac{1}{239}} \right), \quad (1.4)$$

де H_j - індекс концентрації експорту країни j (j — індекс країни);

239 кількість видів продукції за класифікацією ООН;

i - індекс товару (від 1 до 239);

x_i - вартість експорту i -х - товарів країною j ;

x - загальна вартість експорту країни j , яка розраховується за формулою:

$$x = \sum_{i=1}^{239} x_i \quad (1.5)$$

Індекс концентрації відображає середньозважену за потоком концентрацію експорту в окремих товарних групах (позиціях) чи за окремими географічними напрямками, де вага кожної групи визначається її часткою в торгівлі. Індекс набуває значень $0 \leq H_j \leq 1$, високий рівень свідчить про значну концентрацію торгових потоків у невеликій кількості товарних груп або ринків призначення, тоді як значення, близьке до нуля, вказує на рівномірний (диверсифікований) розподіл експорту або імпорту між товарними групами чи зовнішніми ринками.

Ступінь диверсифікації зовнішньої торгівлі залежно від значень індексу Герфіндаля-Гіршмана визначають таким чином:

- ✓ високому рівню диверсифікації відповідають значення від 0 до 0,15;
- ✓ середньому рівню диверсифікації відповідають значення від 0,15 до 0,25;
- ✓ діапазон значень індексу від 0,25 до 1 відображає низький рівень диверсифікації зовнішньоторговельних потоків.

Вкрай нерівномірний розподіл значень індексу концентрації пов'язаний з тим, що він чутливо реагує лише на товарні групи з великою часткою в експорті, не надаючи майже жодної ваги товарним групам із незначними частками. Цьому показнику притаманний також суттєвий недолік під час оцінки ступеня географічної диверсифікації, адже його низьке значення може свідчити не про широку мережу торговельних партнерів, а про те, що частка кожного з партнерів є приблизно однаковою [25].

Індекс диверсифікації експорту – це індекс відхилення товарної структури експорту країни від структури світового експорту. Використовується, як правило, для визначення розбіжностей у структурі зовнішньої торгівлі країн, експорт яких є достатньо різнобічним. Розраховується на базі абсолютного відхилення частки або іншого товару в експорті країни від його частки у світовому експорті. Для цього використовується формула:

$$S_j = \frac{\sum_{i=1}^n |h_{ij} - h_i|}{2}, \quad (1.6)$$

де S_{jL} – індекс диверсифікації експорту країни;

H_{ij} – частка i -го товару в загальному експорті країни j ;

H_i – частка i -го товару в загальному світовому експорті.

Хоча індекс i характеризує кількісну відмінність товарної структури експорту країни від структури світового чи регіонального експорту, але на його підставі не можна засвідчувати, що структура експорту однієї країни краща або гірша за іншу.

Таким чином, на сьогодні існують різноманітні підходи та методики оцінки конкурентоспроможності країни, що формувалися під впливом розвитку як економічної теорії, так і систем статистичного збирання та обробки інформації по країнах світу, вони зазнають змін і відрізняються між собою кількістю та структурою показників, що використовуються для співставлення.

Висновки до першого розділу

Отже, поняття конкурентоспроможності варіюється в залежності від досліджуваного суб'єкту та господарчого рівня. Проте в цілому конкурентоспроможність можна визначити як наділеність суб'єкта певними властивостями, які дають йому можливість перемагати у конкурентній боротьбі у порівнянні з іншими суб'єктами.

Різноманітність конкурентних характеристик і факторів, що їх визначають, умовно можна поділити на: мікрорівневі, мезорівневі та макрорівневі. Якщо до відносно недавнього часу міжнародна конкурентоспроможність країни значною мірою визначалася наявністю природних ресурсних факторів, то в сучасних умовах визначальне місце країни у міжнародному середовищі забезпечують технологічні та інституційні фактори.

В умовах поглиблення процесів міжнародної економічної інтеграції, міжнародного поділу праці та глобалізації світового господарства ефективна присутність країн на міжнародних товарних ринках є важливою умовою її економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності. Відповідно міжнародну конкурентоспроможність країни можна розглядати як здатність національного виробництва отримати конкурентні переваги в міжнародних торговельних відносинах.

На сьогодні існують різноманітні підходи та методики оцінки конкурентоспроможності країни, що формувалися під впливом розвитку як економічної теорії, так і систем статистичного збирання та обробки інформації по країнах світу, вони зазнають змін і відрізняються між собою кількістю та структурою показників, що використовуються для співставлення.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ НА МІЖНАРОДНИХ ТОВАРНИХ РИНКАХ

2.1. Аналіз глобальних трендів та кон'юнктури на міжнародних товарних ринках

Міжнародна торгівля як провідна форма міжнародних економічних відносин вже протягом багатьох століть залишається рушійною силою розвитку світового господарства. Сьогодні конкурентні позиції будь-якої держави на світовому ринку залежать, серед іншого, від ступеня її залученості до міжнародної торгівлі товарами [29].

На початку XXI ст. розвиток міжнародної торгівлі товарами відбувався в умовах зростання світового товарообігу, лібералізації торговельної політики та посилення позицій країн, що розвиваються, на світових товарних ринках.

Про динамічний розвиток міжнародної торгівлі свідчать наступні дані: тільки за період з 1970 р. по 1980 р. обсяги світового експорту зросли в 6,45 разів. А за майже 50-річний період міжнародна торгівля зростає з 315,5 млрд.дол.США до 19,414 трлн.дол.США (більш ніж в 60 разів) (рис.2.1).

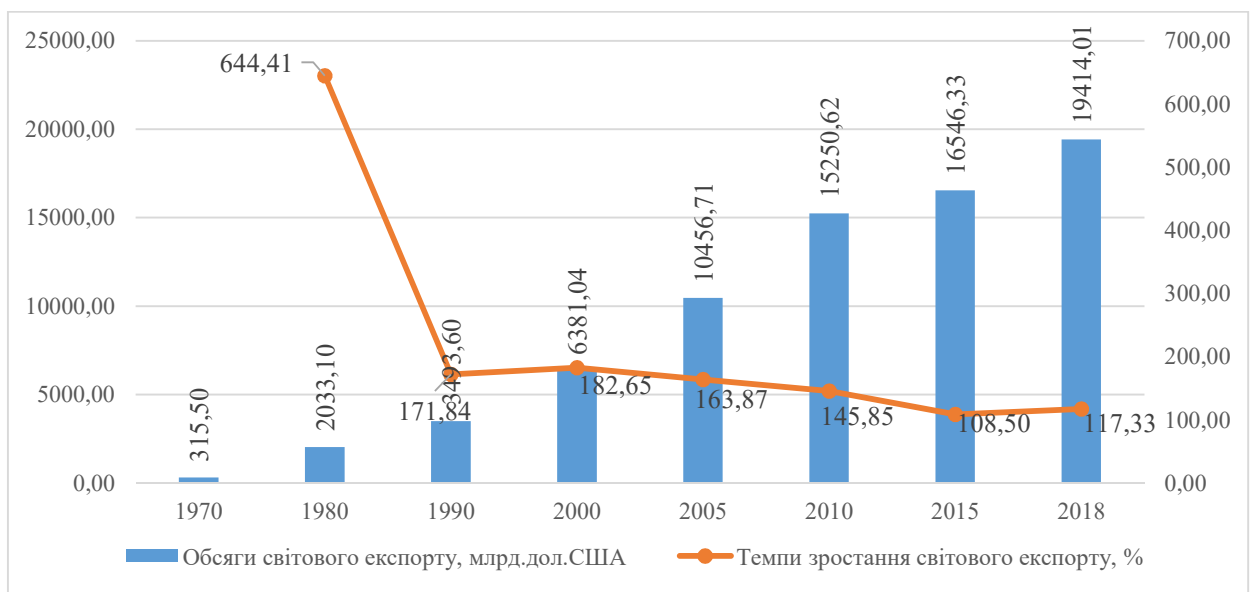

Рис.2.1. Динаміка світового експорту, млрд.дол.США (1970-2018 рр.)

Щодо сучасних тенденцій розвитку міжнародної торгівлі (починаючи з 1995 р.), то можна зазначити наступне:

1. Синхронізація динаміки світової торгівлі та світового ВВП, причому темпи зростання торгівлі характеризуються більш високими темпами, ніж зростання ВВП. З 1995 р. до 2000 р. світовий товарний експорт зростав щорічно у середньому на 7%, тоді як світовий ВВП – на 3,3%. З 2000 р. до 2010 р. світовий товарний експорт зростав у середньому на 10%, а світовий ВВП – на 6,8%. Уповільнення темпів зростання цих макроекономічних показників починається з 2009 р. А протягом 2015-2019 рр. зростання світового виробництва характеризується більш високими показниками, ніж світова торгівля (2,09% проти 0,27%);

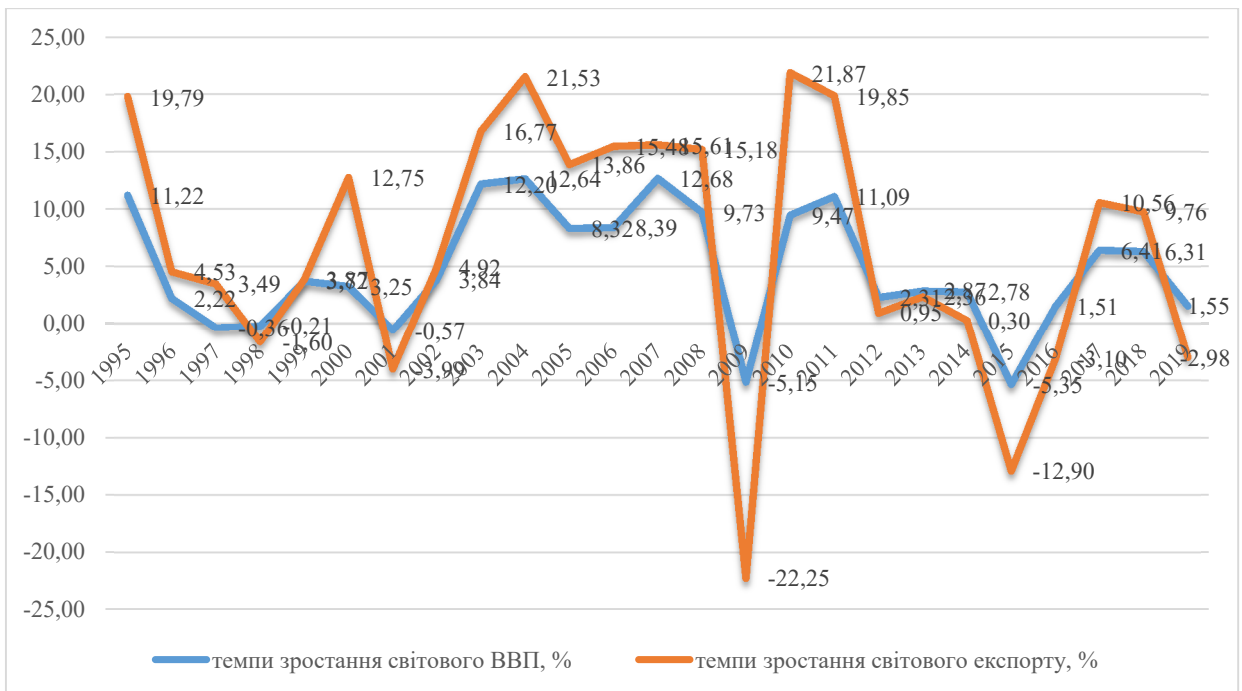

Рис.2.2. Динаміка темпів зростання світового виробництва та світового експорту, 1995-2019 рр. (%)

2. Нерівномірність темпів зростання міжнародної торгівлі. До кінця 90-х років ХХ ст. міжнародна торгівля зростала швидкими темпами. Водночас зростання сповільнювалося під час декількох криз, які мали місце в цей період – валютної кризи в Мексиці (1994–1995 рр.), фінансової кризи в Азії у 1997 р. та ін. Темпи зростання міжнародної торгівлі ще прискорилися з

початку 2000-х років і різко сповільнилися внаслідок економічної кризи 2008 р. У 2009 р. вартість світового експорту зменшилася на 12% проти попереднього року: на 22% знизився світовий експорт товарів і на 9% – експорт послуг [66]. Відновлення темпів зростання світової торгівлі почалось з 2010 р. і середні темпи зростання світового експорту товарів за останні майже 10 років склали 2,2%;

3. Темпи зростання обсягів торгівлі країн, що розвиваються, в цілому перевищили темпи зростання в розвинених країнах, що зумовило підвищення питомої ваги цієї категорії країн з 27,96% у 1995 р. до 44,55% у 2018р. при зменшенні питомої ваги розвинених країн з 69,83% до 51,94% за цей же період;

4. Посилюється роль транснаціональних корпорацій, які прискорюють процеси розповсюдження нових технологій, розвитку транспортної логістики, поширення аутсорсингу. 80% міжнародної торгівлі відбувається в ланцюгах доданої вартості, прив'язаних до транснаціональних корпорацій. Прямі іноземні інвестиції сприяли спеціалізації певних країн на окремих стадіях виробництва товарів (цей процес відомий як вертикальна інтеграція), що мало наслідком інтенсифікацію міжнародної торгівлі [66].

5. Зберігається та посилюється тенденція до географічної концентрації торговельних потоків, за якої на США, Китай, Францію, Німеччину, Італію та Японію припадає за результатами 2019 р. 39,4% світового експорту;

Таблиця 2.1

Географічна структура світового експорту, % (1995/2019)

Країна	1995		2019	
	тис.дол.США	%	тис.дол.США	%
Бельгія я	177830619,6	3,47	445214433	2,35
Бразилія	46504931,33	0,91	225383482,5	1,19
Канада	191117744,2	3,73	446148155	2,36
Китай	148779500	2,91	2507030866	13,25
Гонконг	173870762,6	3,40	535711018,9	2,83

Франція	277844567,2	5,43	569757032,3	3,01
Німеччина	523696751	10,23	1492834583	7,89
Індія	31698567,17	0,62	323250726,4	1,71
Італія	230441484,3	4,50	532683664,8	2,81
Японія	442937359,7	8,65	705639950,3	3,73
Нідерланди	203187173	3,97	709415127,4	3,75
Росія	78217276	1,53	426720332,7	2,25
СА	49029578,75	0,96	261747398,5	1,38
Сінгапур	118263103,5	2,31	390331757,4	2,06
Швейцарія	81641111,55	1,59	313629550,2	1,66
Великобританія	234372202,5	4,58	468322416,1	2,47
ОАЕ	27753001	0,54	315915588,8	1,67
США	582964674,6	11,38	1644276221	8,69
Україна	13317072	0,26	50051915,21	0,26
інші країни	1678904099	32,78	7055058487	37,28
світ	5121223887	100	18923856358	100

Розрахунок коефіцієнту Гатєва, який дорівнює 0,23 (розрахунок наведено у табл. А.1 Додатку А), свідчить про зміни у географічній структурі світового експорту, що відбулись протягом аналізованого року. Зміни відбулись переважно за рахунок зростання питомої ваги країн, що розвиваються (зокрема Китаю, Росії, Бразилії, Індії) та зменшення питомої ваги у світових постачаннях товарів розвинених країн (США, Німеччина, Великобританія, Франція, Італія та ін.).

6. Відбуваються зміни у товарній структурі світової торгівлі, зумовлені науково-технічним прогресом і структурними перетвореннями у виробництві, що сприяли збільшенню питомої ваги готових виробів (зокрема зросла частка машин, обладнання і транспортних засобів) і напівфабрикатів та зниженню частки сировинних і продовольчих товарів (рис.2.3);

Рис. 2.3 Товарна структура світового експорту, 2019 р. (%)

7. Спостерігається випереджальне зростання світової торгівлі послугами та нарощування її обсягів.

Щодо функціонування окремих товарних ринків, для кожного з них є характерними певні тенденції, особливості та країни-лідери.

Досліджуючи тенденції розвитку світової металургії, слід відзначити безпрецедентне зростання обсягів металовиробництва у світі. За двадцятирічний період (з 1997 по 2016 р.) обсяг виплавки сталі зріс більш ніж у 2 рази – з 799 до 1628 млн. т, ще у 2004 р. подолавши поріг 1 млрд т [44]. Найбільш високі темпи зростання обсягів виробництва металургійної продукції припадають на початок та середину 2000 рр., що пов'язують зі стрімким розвитком так званих «нових індустріальних країн». При цьому ж, дана галузь є досить чутливою до змін світової кон'юнктури та найбільш постраждалою за результатами фінансової кризи 2008-2009 рр., і дотепер рівень розвитку галузі так і не досяг докризового стану.

У сучасних умовах металургійна промисловість, як і більшість промислових виробників, стикається ще з двома серйозними взаємопов'язаними викликами: необхідністю підвищення екологічності та ресурсоефективності виробництва [44].

Аналіз світового ринку металопродукції свідчить про його нерівномірний розподіл як територіально, так і за товарною структурою та видами торговельних відносин. Найбільшими країнами – виробниками сталі є: Китай – 790 млн. т, ЄС – 160,8 млн. т, Японія – 103,1 млн. т, США – 78,1 млн. т, Індія – 74,5 млн. т, Південна Корея – 98,7 млн. т, Росія – 58 млн. т. На ці країни припадає 88% світового виробництва сталі [80]. В цілому центр світової металургії міститься в Азії. Частка країн азійського регіону у 2016 р. в обсягах світового виробництва сталі становила 69,1%, хоча у 2000 р. цей показник не перевищував і 40% [66, с.194].

У розвинених країнах спостерігається чітка динаміка до скорочення обсягів виробництва сталі. Одночасно спостерігається збільшення обсягів виробництва сталі у країнах, що розвиваються. Зокрема, Туреччина збільшила обсяги виробництва сталі з 1,5 млн т у 1974 р. до 822,7 млн т у 2014 р.

Зростання обсягів виробництва металопродукції у країнах, що розвиваються, було обумовлене регіональними структурними змінами у світовій металургії, які в свою чергу зумовили надходження значних іноземних інвестицій у металургійну галузь азійського регіону, та зростанням доходів від експорту готової металопродукції у розвинені країни – США і Європу [66, с.197].

До основних найпоширеніших товарних груп, які виготовляються підприємствами світової гірничо-металургійної галузі та є об'єктом торговельних угод на регіональних ринках металопродукції, відносять: залізну руду, металобрухт, чавун, напівфабрикати та готовий прокат.

За результатами аналізу даних останніх років серед найбільших країн – експортерів залізної руди та сталі можна виділити Китай, Німеччину, Японію, Італію. Їх сумарна частка у загальній структурі світового експорту складає більше 30% (рис.2.4).

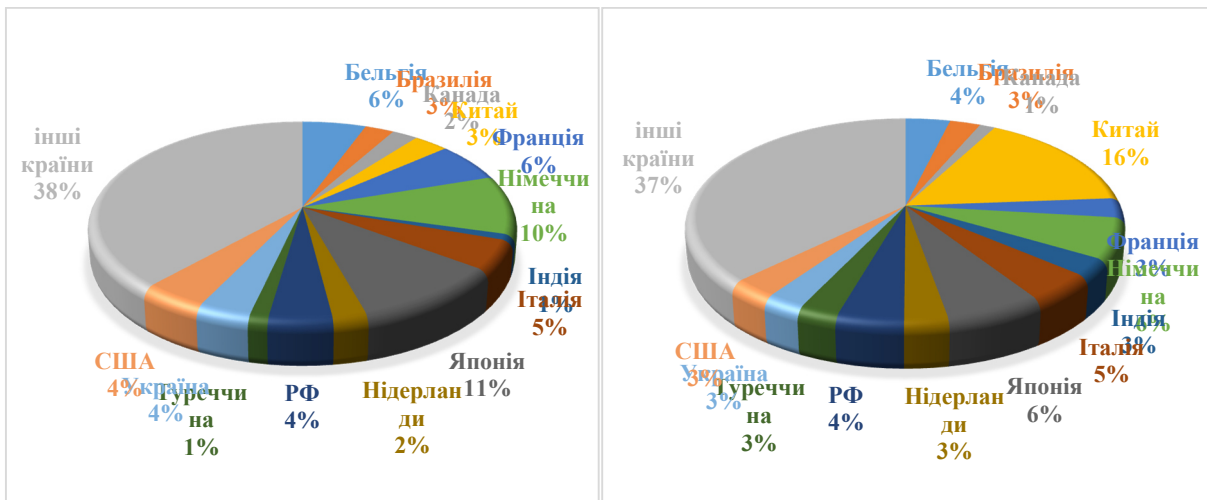

Рис. 2.4 Географічна структура світового експорту металургійної продукції, (%)

2000 (ліворуч); 2019 (праворуч)

Проведений аналіз динаміки структурних змін на світовому ринку металопродукції показав, що протягом останніх сімнадцяти років спостерігається тенденція до зростання обсягів торгівлі продукції сировинного характеру, особливо залізної руди. Водночас частка товарів з вищою доданою вартістю поступово скорчується. Такі тенденції в першу чергу обумовлені наявністю у світі значної кількості надлишкових потужностей з виробництва металопродукції, які постійно зростають, особливо в країнах азійського регіону [66, с.208].

У світовому машинобудуванні домінуючі позиції займає група розвинених країн ЄС, на долю якій припадає близько 37% валового випуску продукції машинобудування, Китай – 35%, США – 16% та Японія – 11%. В зазначених країнах розвинені майже всі види сучасного машинобудування: мікроелектроніка, авіаракетно-космічна промисловість, робототехніка, верстатобудування, атомно-енергетична техніка, автомобілебудування, важке машинобудування (рис. 2.5).

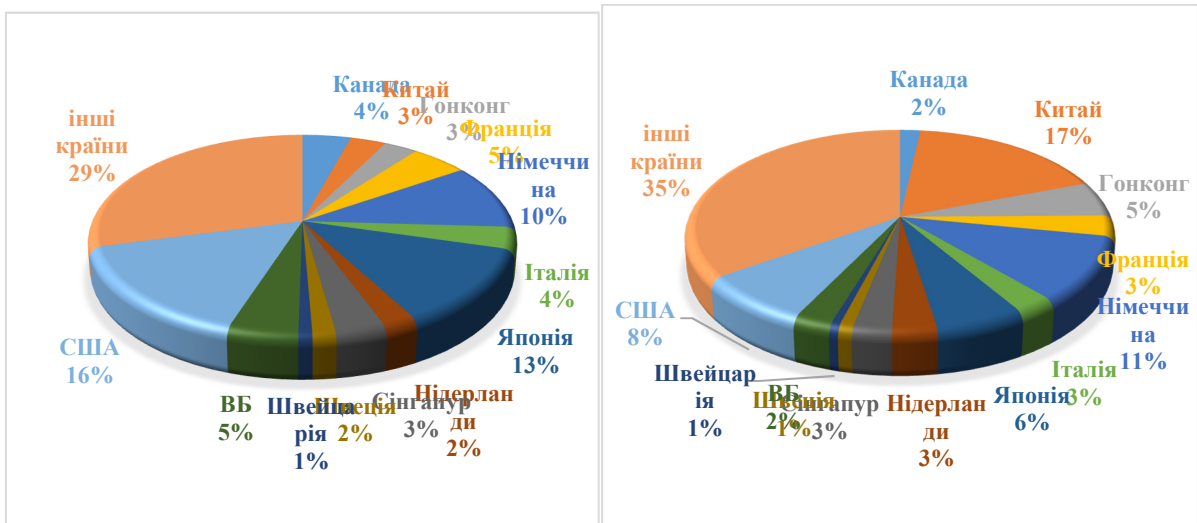

Рис. 2.5 Географічна структура світового експорту продукції машинобудування, (%)

2000 (ліворуч); 2019 (праворуч)

Найбільші експортери та імпортери машинобудівної продукції зосереджені в трьох регіонах – Північній Америці, Західній Європі і Східній Азії. Північноамериканський центр був і залишається наймогутнішим за виробничим потенціалом і торговим оборотом та найбільшим центром коопераційних зв'язків у світовому машинобудуванні [76]. Загалом зазначені на рис.2.3. країни займають близько 65 % світового експорту машинобудування за результатами 2019 р.

З даних рисунку видно, що Китай (17%), Німеччина (10,6%) та США (7,9%) є лідерами з експорту за результатами 2019 р. Проте майже 20 років тому ситуація була дещо інакша: першість належала США (15,8%), на другому місці Японія – 12,6% та на третьому Німеччина – 10,4%. Зазначені зміни підтверджує розрахований інтегральний коефіцієнт Гатєва (0,33), показник стану і зміни структур експорту, який враховує інтенсивність змін за окремими групами в порівнюваних структурах.

Розрахунок інтегрального коефіцієнта Гатєва експорту продукції машинобудування за 2000-2019 рр. представлений у додатку А (табл.А.2).

Однією з довгострокових тенденцій розвитку машинобудування є спеціалізація підприємств в певних ринкових сегментах і їх орієнтація на

клієнтів зі специфічними потребами. У той же час підприємства цієї галузі прагнуть до розширення виробничої номенклатури в рамках обраного сегмента діяльності

На даний момент виділяють наступні перспективні напрямки, які зуміють вплинути на машинобудування в майбутньому:

- робототехніка, заснована на системах управління сенсорними датчиками і виконавчими механізмами, які працюють автономно або напівавтономно, взаємодіючи з людьми і з можливістю адаптації до динамічного середовища;
- 3D-друк, в основі якого лежить принцип пошарового «вирощування» твердого об'єкта;
- нові нано- та smart- (розумні) матеріали [17].

Отже, динаміка міжнародної торгівлі товарами є відображенням розвитку світової економіки в цілому. Розвиток світової торгівлі протягом досить тривалого часу характеризувався значними темпами її зростання, що переважали темпи зростання світової економіки. Останніми роками спостерігається уповільнення динаміки розвитку світової торгівлі товарами, що викликано такими факторами, як перевищення світової пропозиції над попитом, зниження темпів зростання промислового виробництва в більшості країн, проведення протекціоністських заходів країнами світу та розгортання торговельних війн між провідними суб'єктами світового ринку. Зберігається та посилюється тенденція до концентрації торговельних потоків та зростанні питомої ваги країн, що розвиваються.

2.2. Позичіонування України у міжнародному торговельному середовищі

Ефективна інтеграція вітчизняної економіки у світову можлива лише за умови досягнення високого рівня загальної конкурентоспроможності країни, її господарюючих суб'єктів, а також продукції та послуг, що виробляються на національному та світовому ринках [91].

Процеси інтеграції національної економіки у світове господарство супроводжуються низкою ендогенних та екзогенних чинників, які справляють гальмівний вплив. Основними зовнішніми чинниками, що ускладнюють входження України у світове господарство як повноправного партнера такі [24, с. 103]:

- посилення міжнародної конкуренції на товарних ринках, низька конкурентоспроможність української продукції;
- нові вимоги споживачів до якості товарів, тобто цінові фактори стали вторинними, а фактори новітніх технологій та гарантії якості продукції – первинними;
- застосування країнами-конкурентами форм протекціонізму та дискримінація українських експортерів, зокрема, ускладнення процедури сертифікації продукції;
- складність входження в міжнародне співробітництво з причини невідповідності міжнародним стандартам захисту прав інтелектуальної власності.

Україна відноситься до країн з високою експортною квотою і як наслідок є досить залежною від зміни зовнішньої кон'юнктури товарних ринків. З іншого боку, висока залученість країни до міжнародної торгівлі забезпечує валютні надходження, прямі інвестиції та нові технології. Тому врахування вимог світового ринку є необхідною умовою підвищення конкурентоспроможності країни та її більш ефективної присутності на зовнішніх ринках.

Здійснений аналіз статистичних даних свідчить, що протягом досить тривалого часу (1995-2008 рр.) спостерігається постійне зростання обсягів експорту України з середнім щорічним показником, який дорівнює 14%. Така ситуація відповідає загальносвітовій тенденції посилення взаємодії країн світу у сфері торгівлі та свідчить про залежність зовнішньоекономічного сектора України від факторів зовнішнього та внутрішнього середовища.

Значне зниження обсягів експорту країни спостерігається за результатами 2009 р., що у фактичному вимірі склало 40%. На цей період припадає і найбільш високе значення коефіцієнту покриття експортом імпорту, який за результатами 2008 р. складає 0,78 (рис.2.6). Така ситуація спричинена зростанням імпорт залежності економіки на тлі несуттєвого зменшення експорт орієнтованості виробництва

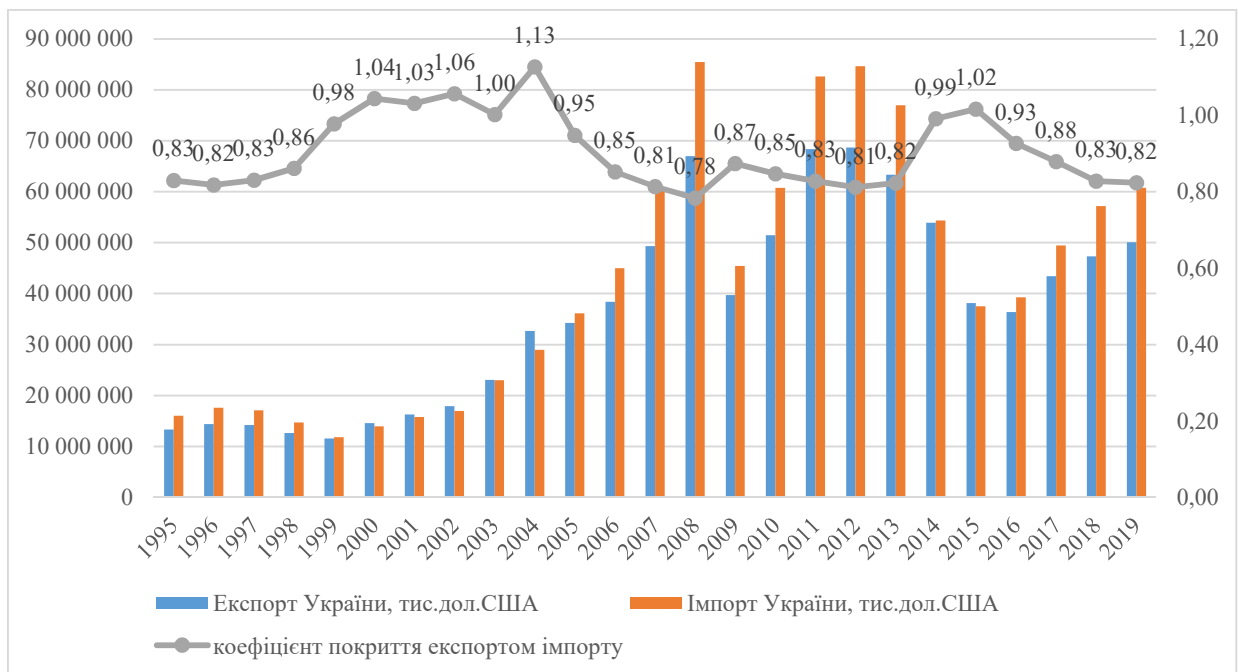

Рис. 2.6. Динаміка експорту, імпорту та коефіцієнту покриття експортом імпорту України, 1995-2019 рр.

Біфуркаційною точкою як для експортної орієнтації, так і для імпортної залежності внутрішнього споживання став 2011 р., після якого, за даними зведених національних рахунків, спостерігається спадна тенденція. З цього ж періоду торговельна відкритість України почала зменшуватись, у 2013 р.

експортна квота становила 42,9%, що є найменшим рівнем, починаючи з 2000 р., імпортна – 51,1%, що майже відповідає рівню 2002 р. [24, с. 104].

Структура зовнішньої торгівлі України свідчить про визначальну частку торгівлі товарами. Згідно з даними ЮНКТАД у 2019 р. на Україну припадало 0,27% всього світового експорту товарів що у вартісному вираженні складає 50 051,9 млн.дол.США.

Основу товарної структури українського експорту за результатами 2019 р. складають сировинні товари – 52,4%; продукція машинобудування – 10%; залізна руда та сталь – 23% та інші товарні групи, на які припадає 14,7% (табл.2.2).

Таблиця 2.2

Товарна структура експорту України, 2000/2019 рр. (%)

Товарні групи	2000		2019	
	тис.дол.США	%	тис.дол.США	%
Сировинні товари	3 641 667	25	26 209 341	52
Паливо	807 726	6	860 939	2
Хімічна продукція	1 312 775	9	1 785 187	4
Продукція машинобудування	1 794 640	12	5 193 548	10
Залізо та сталь	5 156 570	35	11 298 820	23
інші товари	1 859 172	13	4 704 080	9
Загальний експорт України	14 572 550	100	50 051 915	100

Розрахунок коефіцієнту Гатєва, який дорівнює 0,41 (розрахунок наведено у табл. А.3 Додатку А), свідчить про значні зміни у товарній структурі експорту України, що відбулись протягом дев'яти років (за порівняння взято 2000 р.). Зміни відбулись переважно за рахунок наступного: частка сировинних товарів зросла вдвічі (з 25%), експорт товарів металургійної галузі зменшився на 12% (з 35%), експорт товарів металургійної галузі також зменшився на 5% (з 9% у 2000 р.).

Таким чином, в структурі українського експорту переважають товари з низьким ступенем обробки. Україна одночасно є великим

сільськогосподарським експортером. Більш детальне дослідження структури українського експорту за найбільшим товарним сегментом – сировинні товари – дозволяє визначити наступне.

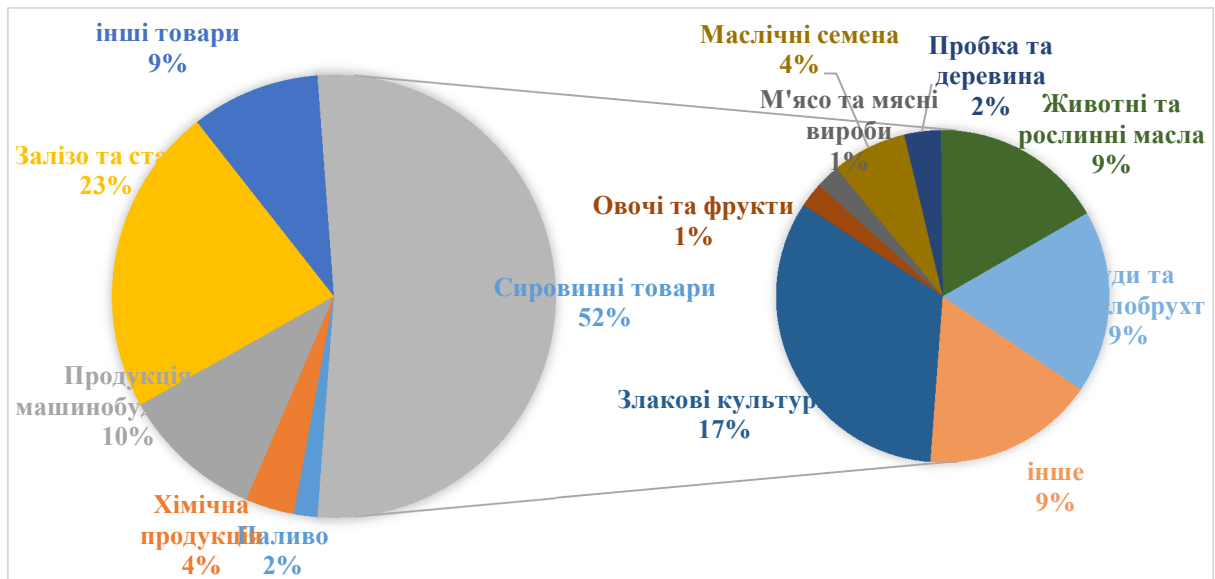

Рис. 2.7. Товарна структура українського експорту, 2019 р. (%)

В середньому на продукти рослинного походження в експорті країни припадає близько 21-23%%, на жири та олії тваринного походження або рослинного походження – 9%. Ця обставина зумовлює його вразливість до змін у зовнішній кон'юктурі, яка залишається головним чинником динаміки експорту. Така структура свідчить про те, що формування зовнішнього сектора відбувається на основі використання природних конкурентних переваг.

Для оцінки конкурентоспроможності вітчизняної продукції на міжнародних товарних ринках розраховано індекси порівняльних переваг для окремих товарних груп, які є основними для експортної спеціалізації нашої держави (вихідні дані наведено у табл.Б1 додатку Б).

Обраний період (1995-2019 рр.) дає змогу простежити динаміку змін у конкурентоспроможності окремих товарних груп у часі. Найбільш високе значення індексу порівняльних переваг RCA є характерним для продукції

групи «залізо та сталь», причому показник знаходиться в діапазоні від 8 до 16, що свідчить про наявність значних порівняльних переваг (рис.2.8).

Інша група товарів, яка за результатами аналізу визначається як та, що має порівняльні переваги на міжнародних ринках, це «сировинні товари». При чому показник RCA за цією групою має яскраво виражену тенденцію починаючи з 2008 р.

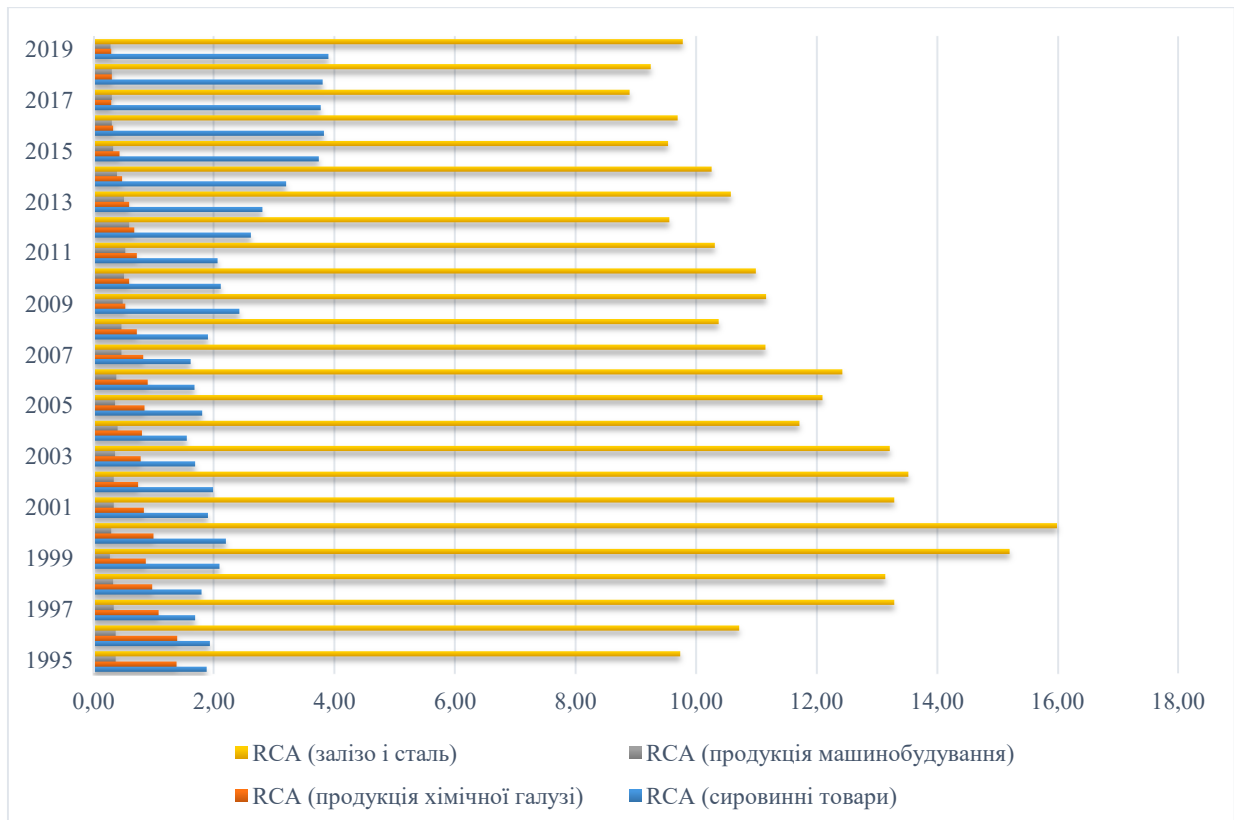

Рис. 2.8. Динаміка індексу порівняльних переваг (RCA) України за основними товарними групами, 1995-2019 рр.

Таким чином, найвагоміші експортні позиції зосереджено у традиційно індустріальних і сировинних галузях з низьким вмістом доданої вартості. Зростання обсягів торгівлі лише закріплює економіку України як сировинний додаток розвинутих країн світу та ринок збуту товарів нижче середнього та низького технологічного рівнів.

Зміни в структурі експорту України відбуваються під впливом двох факторів: поглиблення спеціалізації з виробництва товарів, де країна має порівняльну перевагу, та зростання обсягів внутрішньогалузевої торгівлі.

Структура українського експорту в міжнародних порівняннях характеризується середнім рівнем товарної концентрації. Графік фактичного розподілу індексу концентрації на рис. 2.9 демонструє високу щільність для значень у діапазоні від 0 до 0,15, проте, як вже зазначалось, основу конкурентних переваг України, на жаль, становить експорт сировини та продукція низького ступеня переробки (метали і напівфабрикати з них та продукція сільського господарства).

Слід зауважити, що низькі значення індексу можуть бути свідченням не високого рівня диверсифікації експорту українського експорту, а низької чутливості самого індексу до товарних груп із невеликими частками в торгівлі. До того ж, починаючи з 2009 р. спостерігається поступове зростання значення індексу з 0,116 до 0,148 у 2019 р. Це означає, що залежність України від кон'юнктури світових ринків чутливих товарів посилюється і є свідченням низької конкурентоздатності українських товарів на міжнародних ринках.

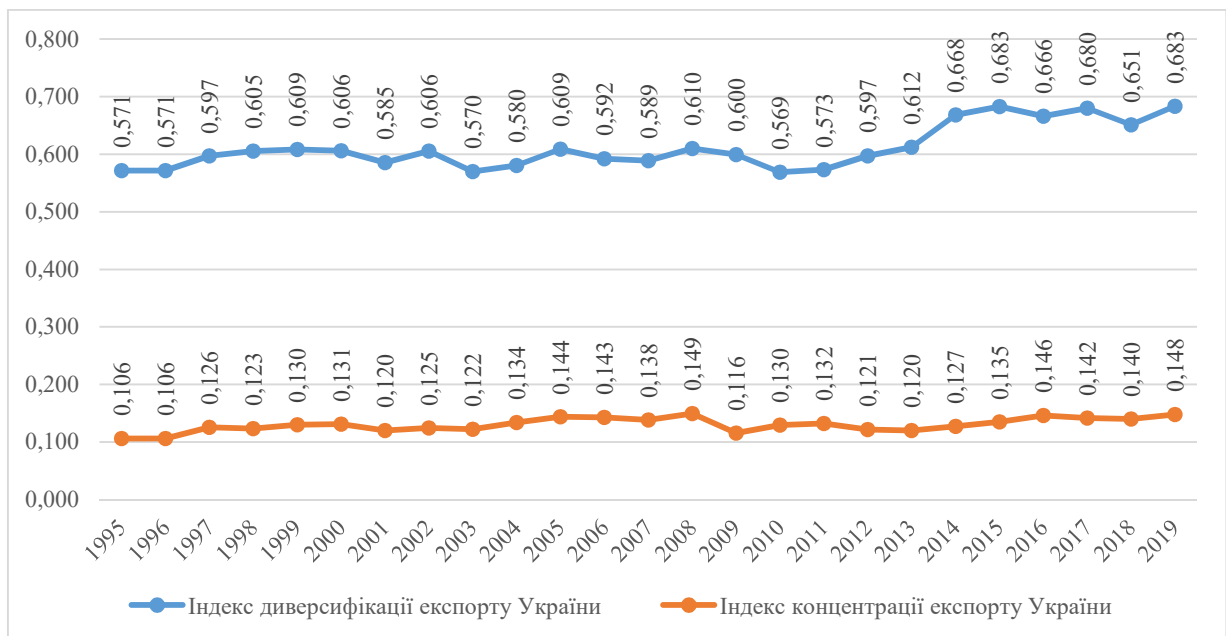

Рис. 2.9. Динаміка індексів концентрації та диверсифікації українського експорту, 1995-2019 рр.

Деяко інша ситуація складається щодо диверсифікації товарної структури імпорту України. Зокрема, що стосується тенденції до зниження

показника концентрації товарного імпорту країни, що вказує на зниження залежності від світової кон'юнктури обмеженої кількості товарів. Якщо у 1995 р. значення показника складало 0,297, то за результатами 2019 р. – 0,082 (рис.2.10).

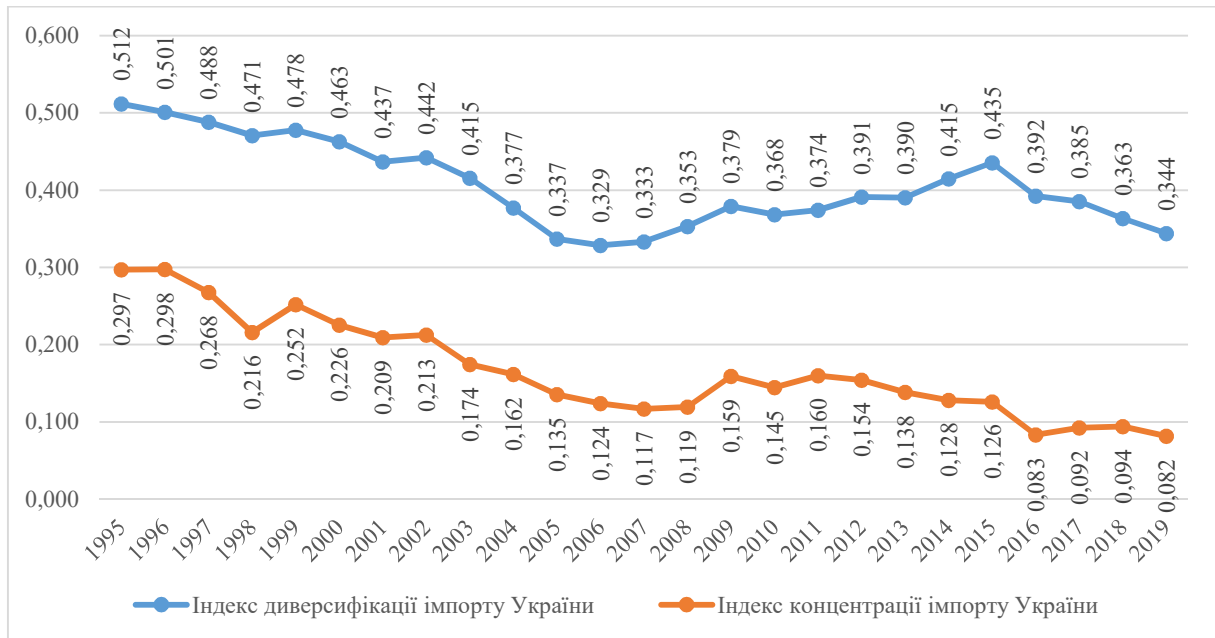

Рис. 2.10. Динаміка індексів концентрації та диверсифікації українського імпорту, 1995-2019 рр.

За індексом диверсифікації торгівлі, який характеризує адаптацію національної економіки та правил поведінки до вимог жорсткого конкурентного середовища та умов функціонування світових ринків, у період, котрий досліджувався, значних позитивних зрушень, що стосуються експорту країни не відбулось. Навпаки, протягом аналізованого періоду спостерігається зростання значення індексу диверсифікації експорту України, що свідчить про наявність значних розбіжностей між товарною структурою світового експорту та нашої країною. Взагалі то цей показник ще раз засвідчує поглиблення негативних тенденцій, що відбуваються у структурі експорту України, враховуючи посилення сировинної його складової.

Що стосується показника диверсифікації імпорту України, то тут простежується досить стійка та досить явна тенденція до оптимізації товарної структури та її більшої відповідності світовим трендам. Значення коефіцієнту змінилось з 0,512 у 2000 р. до 0,344 у 2019 р.

Щодо товарної структури імпорту, то у загальному його обсязі переважає продукція машинобудування – 30,24%; мінеральні продукти, що складають близько 20% від обсягу вартості імпорту та продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості – майже 17% (рис.2.4).

Таблиця 2.4

Товарна структура імпорту України, 2000/2019 рр. (%)

<i>Товарні групи</i>	<i>2000</i>		<i>2019</i>	
	<i>тис.дол.США</i>	<i>%</i>	<i>тис.дол.США</i>	<i>%</i>
Сировинні товари	1 843 945	13,21	7 491 329	12,33
Паливо	5 997 276	42,97	12 272 595	20,20
Хімічна продукція	1 220 146	8,74	10 275 385	16,91
Продукція	2 444 140	17,51	18 374 057	30,24
Чавун та сталь	293 235	2,10	1 717 801	2,83
інші товари	2 157 285	15,46	10 625 734	17,49
<i>Загальний експорт</i>	<i>13 956 027</i>	<i>100,00</i>	<i>60 756 901</i>	<i>100</i>

Розрахунок коефіцієнту Гатєва за основними товарними групами, який дорівнює 0,40 (розрахунок наведено у табл. В.1 Додатку В), свідчить про значні зміни, що відбулись у зовнішніх закупівлях протягом майже двадцяти років. Зміни відбулись за рахунок зростання імпорту продукції машинобудування у 1,7 р. та продукції хімічної галузі – майже вдвічі. Водночас спостерігається істотне зниження питомої ваги у загальних обсягах українського імпорту такої товарної категорії як «паливо».

Імпорт зростає завдяки сильному споживчому та інвестиційному попиту.

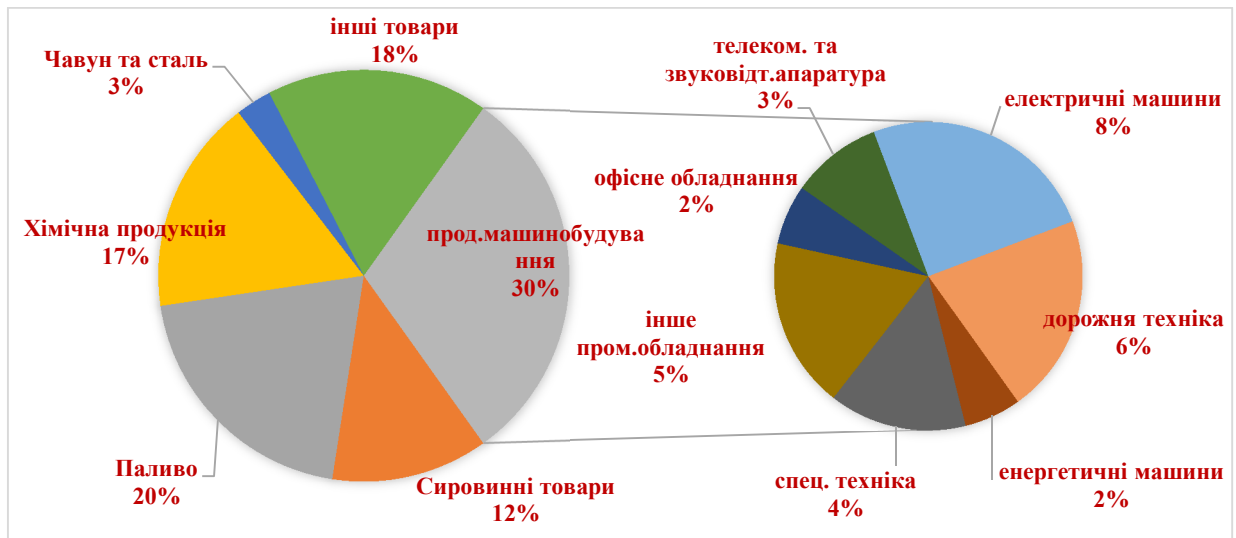

Рис. 2.11. Товарна структура українського імпорту, 2019 р. (%)

Аналіз товарної структури експорту та імпорту України дозволяє визначити значні диспропорції у структурах з точки зору доданої вартості: в експорті посилюється тенденція до зростання питомої ваги сировинних товарів, в імпорті навпаки – зростає частка продукції машинобудівної та хімічної галузей.

Зовнішньоторговельними партнерами України є країни Союзу незалежних держав (СНД), Європи, Азії, Африки, Америки, Австралії і Океанії. У таблицях 2.5 і 2.6 наведено дані про географічну структуру експорту та імпорту товарів України.

Таблиця 2.5

Географічна структура експорту України, 2000/2019 рр. (%)

Країни	2000		2019	
	Тис.дол.США	%	Тис.дол.США	%
ЄС	4 358 257	29,91	19 857 669	39,67
Білорусь	271 783	1,87	1 529 077	3,05
Китай	588 283	4,04	3 545 458	7,08
Індія	150 408	1,03	1 996 891	3,99
Росія	3 491 961	23,96	3 199 544	6,39
США	717 053	4,92	971 612	1,94
Туреччина	868 514	5,96	2 583 915	5,16
інші країни	4 126 291	28,32	16 367 749	32,70
Загальний експорт	14 572 550	100,00	50 051 915	100,00

Таблиця 2.6

Географічна структура імпорту України, 2000/2019 рр. (%)

<i>Країни</i>	<i>2000</i>		<i>2019</i>	
	<i>тис.дол.США</i>	<i>%</i>	<i>тис.дол.США</i>	<i>%</i>
Білорусь	601 808	4,31	3 680 630	6,06
Китай	131 722	0,94	9 020 302	14,85
Японія	99 004	0,71	944 374	1,55
Росія	5 812 940	41,65	6 852 997	11,28
Швейцарія	139 018	1,00	1 573 038	2,59
Туреччина	159 869	1,15	2 309 841	3,80
США	347 401	2,49	2 987 294	4,92
ЄС	3 735 273	26,76	23 766 738	39,12
інші країни	2 928 992	20,99	9 621 687	15,84
Загальний імпорт	13 956 027	100,00	60 756 901	100,00

Аналіз географічної структури зовнішньої торгівлі товарами України в глобальному розрізі засвідчує, що зовнішня торгівля товарами зосереджена в межах Євразійського континенту. Причому на Європейський макроекономічний регіон припадає 2/3 зовнішньоторговельного обороту, а на Азійський – 1/3. Тут також слід зауважити, що протягом 2000–2019 рр. спостерігається просторова переорієнтація зовнішньої торгівлі товарами України з Європи на користь інших регіонів, але переважно на товарні ринки Азії та Америки [83]. Зокрема, частка товарів у імпорті, що мають походження з Китаю зросла з 0,95% у 2000 р. до майже 15% у 2019 р.

Як свідчать дані таблиць, якщо на початку досліджуваного періоду зовнішня торгівля товарами України на майже 70% була сфокусована в країнах ЄС та СНД, то у 2019 р. частка зовнішньоторговельного обороту з ними зменшилась до 60%.

Внаслідок загострення політичних відносин, значних змін зазнали торговельні відносини України з Російською Федерацією. Якщо у 2000 р. на РФ припадало майже 24% експорту нашої країни та 41,65% імпорту, то у 2019 р. ці показники склали 6,39% та 11,3% відповідно.

Після втрати Україною російських ринків одним із нагальних стало питання адаптації вітчизняної економіки до європейських ринків. Проте очікуваного відновлення зростання українського експорту не вдалося досягнути через низьку конкурентоспроможність українських товарів на європейських ринках [15].

Що стосується ЄС, то Україна веде торгово-економічні стосунки з усіма його учасниками. При цьому у структурі експорту товарів у країни ЄС нині позицію лідера обіймає ринок Польщі, далі йдуть Італія, Німеччина, Угорщина та Іспанія, на які припадає 22% загального експорту України (або 55% від загального експорту до ЄС).

Найбільша питома вага імпорту з країнами ЄС припадає на Німеччину (в середньому це 1/4 від загального обсягу імпорту з країн ЄС). Можна передбачити, що товарними позиціями імпорту з цієї європейської країни є машини та обладнання, оскільки вона спеціалізується в рамках цього номенклатурного сегменту. Також значні обсяги товарів надходять у виді імпорту з Польщі - 17% загального імпорту з ЄС, Італії – 8,5%, Франції – 6,8% та Угорщини – 5,2%.

У структурі експорту товарів Україна втратила свої позиції на ринках Америки, проте зміцнила їх на ринках Африканського регіону. Зазначимо, що така тенденція є цілком логічною та очікуваною через те, що на ринках останнього вітчизняні товари є конкурентоспроможними за ціновим чинником. Інша відмінність полягає у структурі імпорту товарів: Україна менше імпортує товарів з Африки, ніж з Америки, що також легко пояснити тим, що товаровиробникам більшості країн Африки немає що запропонувати українському споживачу ані за якістю, ані за рівнем інноваційності [83].

Розрахунок коефіцієнту Гатєва за основними торговельними партнерами України, який дорівнює 0,29 у експорті (розрахунок наведено у табл. В.2 Додатку В) та 0,51 у імпорті (розрахунок наведено у табл. В.3 Додатку В) тільки підтверджують значні структурні зміни, що характеризують географічну структуру зовнішньої торгівлі нашої країни.

2.3. Оцінка конкурентоспроможності України на окремих галузевих та географічних ринках

Глобалізація світової економіки змінює характер і цільові орієнтири міжнародної конкурентоспроможності країн. Еволюція міжнародних економічних відносин змістила акценти з накопичення золотовалютних запасів на створення глобального ринку міжнародного поділу праці, завдяки чому формуються високоефективні системи спеціалізації окремих країн на випуску персоналізованих товарів і послуг, та інтернаціоналізовані форми міжнародної кооперації. Сучасна міжнародна конкуренція має особливості, обумовлені зростанням значущості інформації як головного фактору виробництва, що дає змогу країнам з різними рівнями соціально-економічного розвитку приймати участь у міжнародній торгівлі [67].

Стратегія міжнародної конкурентоспроможності країн на галузевих і світовому ринках найближчим часом буде формуватися за наступних умов:

1. Глобалізація, яка йде у двох зустрічних напрямках: глобалізація конкуренції у сфері пропозиції, що виражається в інтеграції планування і співробітництві підприємств на світовому ринку, щоб протистояти іншим глобальним конкурентам; і глобалізація конкуренції шляхом гомогенізації попиту, що проявляється в безперервному зростанні кількості глобально діючих споживачів і збутових посередників, які підвищують попит на уніфіковану, стандартизовану продукцію (сировина, напівфабрикати, запасні частини);

2. Поляризація ринків, яка виражається в тому, що споживачі дедалі більше віддають перевагу дорогій, якісній продукції (через зростання суверенітету споживачів розвинених країн світу, розширення середнього класу в індустріальних країнах); або дешевій, ігноруючи продукцію середньої вартості;

3. Процес розмивання галузевих меж, який також іде у двох напрямках. По-перше, стираються межі між різними галузями, відбувається їх інтеграція

(наприклад, банківського і страхового секторів). По-друге, зникають внутрішньогалузеві межі, наприклад, в автомобілебудуванні компанії прагнуть розширити асортимент автомобілів, що випускаються;

4. Зростання технізації у формі швидкого поширення інформаційної та комунікаційної технологій. Їх використання дозволяє створювати потужні інформаційно-комунікаційні системи, за допомогою яких усі процеси між підприємствами, торговцями, постачальниками і клієнтами можуть бути організовані і реалізовані швидше й ефективніше. Приклад глобальної комунікації – мережа Інтернет;

5. Відновлення тенденції до регулювання ринків та звертання країн світу до протекціоністських заходів у міжнародній торгівлі з метою стабілізації національних економік.

За результатами дослідження, представлених у попередніх пунктах роботи було визначено, Україна має відносні конкурентні переваги у таких товарних групах як «сировинні товари» та «чавун та сталь». З урахуванням визначених основних країн-імпортерів української продукції, досліджено конкурентні позиції України на ринках цих країн, а саме: ЄС, СНД, Китаю, Туреччини, Єгипту та Індії.

В групі «сировинні товари» основний експорт припадає на такі товарні позиції як злакові культури та тваринні та рослинні жири.

Основними факторами конкурентоспроможності злакових культур України на світовому ринку є:

- ✓ природні ресурси: родючість ґрунтів та сприятливі природно – кліматичні умови;
- ✓ параметри внутрішнього попиту: високий експорт українського зерна зумовлений низьким рівнем його споживання на внутрішньому ринку, зокрема на кормові цілі [21].

Перший чинник створює умови в основному для формування кількісних параметрів зерна, в окремих випадках його якості. Другий – передумови для низької експортної ціни вітчизняного зерна. Проведений

аналіз показав, що конкурентоспроможність вітчизняних зернових на світовому ринку зерна має переважно ціновий характер, оскільки українські експортні ціни основних видів зернових значно нижчі від світових. Так, у 2016 році середня експортна ціна української пшениці становила 166,4 дол. США за тонну, що становить 73,3 % середньої світової експортної ціни. Експортна ціна української кукурудзи та ячменю склала 81,3 % середньої світової ціни експорту.

Нині Україна, незважаючи на значний потенціал розвитку сільського господарства, займає частку на світовому ринку сільськогосподарських продуктів лише у 1,73 %, у тому числі по рослинних продуктах 3,53 % та по тваринних – 0,23 %. Завдяки сільськогосподарському експорту Україна забезпечує 12 % світового ринку зерна, посідає 3-тє місце за експортом ріпаку та меду, 4-тє місце за експортом кукурудзи та ячменю, 5-тє з торгівлі пшеницею, 7-ме за експортом сої. Натомість цілий ряд сільськогосподарської продукції, зокрема овочі, фрукти, плоди та ягоди, баштанні культури, у вирощуванні яких Україна має беззаперечні переваги, не беруть активної участі в міжнародній торгівлі, частка України у світовому експорті за окремими позиціями таких товарів ледве сягає 0,03 % [51].

Потрібно відзначити, що топові позиції серед країн-експортерів сільськогосподарських продуктів на багатьох ринках займають США, Канада, Німеччина, Франція, Нідерланди, Іспанія, Австралія, Великобританія та деякі інші. Нині провідними гравцями міжнародної торгівлі стають не стільки ті країни, що забезпечені природно-кліматичними, ґрунтовими, людськими ресурсами, скільки ті, що активно розвивають і впроваджують у практику високопродуктивні сорти рослин та породи тварин, інноваційні технології вирощування, первинної та вторинної обробки, зберігання та транспортування продукції, засоби захисту, добрива, прогресивні технічні засоби тощо. Сукупно це забезпечує високий рівень продуктивності діяльності в сільському господарстві та уможливорює виробництво широкого спектру якісних продуктів за порівняно низькою собівартістю, що стають

конкуентоспроможними на світових аграрних ринках за позиціями асортименту, ціни та якості [51].

Вагоме місце в експорті продукції агропромислового комплексу України належить зерновим культурам, частка яких в українському агропродовольчому експорті постійно зростає. За останні кілька років Україна значно посилсила свої позиції на світовому ринку (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Частка України у світовому експорті зернових, %

<i>Товарна позиція</i>	<i>2010</i>	<i>2012</i>	<i>2014</i>	<i>2016</i>	<i>2019</i>
Пшениця	1,33	1,94	1,99	2,26	3,75
Ячмінь	10,75	10,12	11,6	12,69	14,92
Кукурудза	0,9	0,95	0,91	1,01	1,94

За обсягами експорту пшениці вона входить до числа основних експортерів цього товару: частка України у світовому експорті пшениці за останні десять років зростає і становила в 2019 році 3,75%.

Дослідження конкурентоспроможності України на окремих географічних ринках зернових дозволило отримати наступні дані, наведені у таблиці 2.8.

Таблиця 2.8

Значення індексу виявлених конкурентних переваг (RCA) злакової продукції України на окремих ринках

<i>Ринок</i>	<i>2015</i>	<i>2016</i>	<i>2017</i>	<i>2018</i>	<i>2019</i>
СНД	1,64	1,96	2,31	1,93	2,34
ЄС	15,35	11,77	12,43	14,19	13,31
Туреччина	2,43	1,31	10,29	8,37	4,52
Єгипет	7,40	6,98	9,11	8,35	7,74
Китай	44,11	57,87	50,14	68,28	76,06
Індія	0,87	78,12	58,59	0,93	134,58

За результатами аналізу виявлено, що Україна має значні конкурентні переваги на ринках, що досліджуються. Наприклад, за результатами 2019 р. Україна забезпечувала майже п'яту частину імпорту Китаю у закупівлях злаків. Також Україна є одним з основних постачальників зернових (зокрема, пшениці, ячменю та кукурудзи) на європейський ринок.

Визначаючи місце України на світовому ринку зерна, зазначимо, що в середньому за останні 10 років Україна зайняла одинадцяте місце за виробництвом пшениці та сьоме місце за виробництвом ячменю. Певний ріст цих показників розпочався в 2006 р., внаслідок чого Україні вдалося за виробництвом пшениці увійти у чільну десятку, а за виробництвом ячменю – у чільну четвірку [14].

Найбільш конкурентоспроможною зерною культурою України протягом останніх років є кукурудза. Частка цієї культури у структурі українського експорту зернових найбільша. Щодо пшениці спостерігається коливання обсягів експорту цієї культури й імпорту її в Україну, внаслідок чого частка відносних конкурентних переваг пшениці постійно змінюється.

Найвищу конкурентоспроможність озима пшениця мала у 2008 році, з 2010 року було значне падіння експорту зерна. Протягом 2014–2016 років конкурентоспроможність вітчизняної пшениці була задовільною: більшою, ніж у 2010 році, але меншою, ніж у 2008 році.

Протягом усіх досліджуваних років конкурентоспроможною продукцією був ячмінь. У 2008 році частка на європейському ринку становила 77,1%. З 2012 по 2019 рік частка на європейському ринку була стабільною. Результати досліджень показують, що всі види зернових належать до групи конкурентоспроможної продукції.

Щодо експорту жирів, олії тваринного або рослинного походження то слід зазначити, що їх питома частка в загальній структурі експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції знаходиться приблизно на одному рівні, на другому місці після зернових.

За цією групою продукції також виявлено значні відносні переваги нашої країни на основних ринках імпортерів (табл.2.9).

Таблиця 2.9

Значення індексу виявлених конкурентних переваг (RCA) групи товарів «чавун та сталь»

<i>Ринок</i>	<i>2015</i>	<i>2016</i>	<i>2017</i>	<i>2018</i>	<i>2019</i>
СНД	1,87	1,50	1,33	0,99	1,48
ЄС	9,93	15,89	13,85	11,21	13,86
Туреччина	6,39	7,49	6,05	4,05	5,05
Єгипет	2,18	2,09	2,43	3,31	3,04
Китай	42,33	58,12	49,11	44,34	38,20
Індія	28,96	22,55	27,34	41,05	33,89

Україна протягом тривалого часу була світовим лідером з експорту соняшникової олії. Більш того, напрями експорту української олії є досить диверсифікованими. Наразі географія експорту соняшникової олії з України охоплює понад 60 країни світу.

У структурі загального експорту нашої країни товарів групи «рослинні та тваринні олії» першість належить ЄС – 31%, друге місце Індії – 29,4%, третє Китаю – 15,7%. Відповідно конкурентні позиції країни за цією продукцією є досить високими, зокрема що стосується ринків Китаю, Індії та ЄС.

Домовленості, які діють в рамках Зони вільної торгівлі з ЄС створюють для нашої країни низку переваг, серед яких, зокрема, лібералізація торгівлі продовольчими товарами, уніфікація санітарних та фіто-санітарних заходів, поглиблення співробітництва у ветеринарній сфері та сільському господарстві в цілому. Європейські перспективи підвищують вітчизняний зерновий, олійний, фруктовий потенціал та створюють підґрунтя для розвитку м'ясного сектору, а в майбутньому – і молочного комплексу України.

Також новими ринками збуту для продукції українського оліє-жирового комплексу стали Саудівська Аравія та Алжир, оскільки поставки української олії збільшуються на ринки вказаних країн з кожним сезоном.

За думкою експертів Global Industry Analysts прогнози обсяги місткості світового ринку рослинних олій в 2020 році становитимуть близько 230 мільйонів метричних тон в рік [86].

Зважаючи на те, що в Україні на світовому ринку соняшникової олії є прекрасні перспективи до завоювання нових територій збуту, варто відзначити, що за прогнозами міжнародних трейдерів, в країнах ЄС найближчим часом буде зберігатись значний щорічний дефіцит соняшникової олії на рівні 2,4–2,5 млн.т. Така ситуація є досить сприятливою для підприємств оліє-жирового комплексу, оскільки це дозволить Україні не лише утримувати зайняті позиції на світовому ринку олії, а й сприятиме значним надходженням фінансового характеру у галузь [36, с.139].

На сьогодні Україна є одним з ключових гравців на світовій арені в секторі виробництва сільгосппродукції, що зумовлює розвиток внутрішнього і глобального ринків у паралельних напрямках. За підрахунками ФАО ООН, потенціал України у вирішенні проблематики продовольчої безпеки Світу складає 1 млрд. чоловік [27].

USAID допомагає Україні відновити статус «житниці» та стимулювати широке економічне зростання шляхом створення стабільної, орієнтованої на ринок політики; стимулювання фінансування сільського господарства; сприяння розвитку більш ефективної інфраструктури ринку для малих та середніх виробників. USAID просуває ефективну політику в галузі сільського господарства та прав власності, міжнародні канали ринку та механізми фінансування малих та середніх виробників.

За підтримки USAID наразі в Україні здійснюється низка проєктів [36]:

Таблиця 3.4

**Проекти USAID щодо підтримки розвитку сільського господарства
України**

Підтримка сільського господарства та розвитку сільського господарства (ARDS).	Виконавець – Chemonics International.	Період проекту: 7 серпня 2016 р. – 3 липня 2020 р.	Проект підтримує широке економічне зростання через інклюзивний, конкурентоспроможний та краще керований аграрний сектор, який забезпечує привабливі засоби для існування сільських українців.
Кредит сільгоспвиробникам.	Виконавець – VEGA.	Період проекту: 25 серпня 2016 р. – 24 серпня 2020 р.	Проект «Кредит для сільськогосподарських товаровиробників» підтримуватиме економічне зростання, посилюючи спроможність українських кредитних спілок розширити кредитування сільського господарства, що збільшить можливості зайнятості та доходу в сільській Україні.
Можливості розвитку сільського господарства в сільському господарстві (AGRO).	Виконавець – Chemonics International.	Період проекту: 15 листопада 2019 р. – 14 січня 2024 р.	Мета AGRO – прискорити економічний розвиток сільських українських громад з найбільшою потребою завдяки кращому керуванню аграрним сектором, який заохочує більш продуктивні, сучасні та прибуткові мікро-, малі та середні сільськогосподарські підприємства, які успішно інтегруються в конкурентні ринки як в Україні, так і на міжнародному рівні.

Щодо конкурентоспроможності України на міжнародних ринках продукцією металургії, то отримані коефіцієнти свідчать, що незважаючи на зниження питомої ваги цих товарів у загальному експорті країни, вона досі має відносні конкурентні переваги (табл.2.10).

Таблиця 2.10

**Значення індексу виявлених конкурентних переваг (RCA) групи
товарів «рослинні та тваринні олії»**

<i>Ринок</i>	<i>2015</i>	<i>2016</i>	<i>2017</i>	<i>2018</i>	<i>2019</i>
СНД	4,58	5,8	4,82	4,5	4,76
ЄС	8,56	8,85	7,16	7,11	7,7
Туреччина	7,14	8,94	7,88	8,53	9,29
Єгипет	8,88	6,75	6,18	7,68	7,65
Індія	2,86	0,74	1,26	2,2	1,4

Так як світовий ринок чорної металургії є висококонкурентним, де діють значні обмеження як на рівні галузей так і на рівні країн, то особливу увагу виробники металопродукції приділяють конкурентним перевагам власної продукції.

Серед заходів по забезпеченню конкурентоспроможності металургійних підприємств на ринку можна виділити виробничі та ринкові. До перших відносяться:

- розробка оптимального виробничого асортименту продукції належної якості, оцінка якості та конкурентоспроможності кожної з вироблених позицій;
- використання передових технологій та сучасного устаткування при виробництві металургійної продукції;
- використання систем управління контролем якості;
- сертифікація послуг і устаткування; використання новітніх підходів в управлінні підприємством.

До ринкових заходів відносяться:

- всебічне вивчення і аналіз ринків, де особливу увагу приділяють конкурентному середовищу;
- оптимізація цінової політики;
- пошук ефективних каналів реалізації продукції, оптимізація просування асортименту номенклатури на ринок, забезпечення сервісу та маркетингова політика [18].

Висновки до другого розділу

Сьогодні конкурентні позиції будь-якої держави на світовому ринку значною мірою залежать від ступеня її залученості до міжнародної торгівлі товарами.

Протягом досить тривалого часу розвиток міжнародної торгівлі товарами відбувався в умовах зростання світового товарообігу, лібералізації торговельної політики та посилення позицій країн, що розвиваються, на світових товарних ринках.

Серед сучасних тенденцій розвитку світової торгівлі можна визначити такі: синхронізація динаміки світової торгівлі та світового ВВП; нерівномірність темпів зростання міжнародної торгівлі (наприклад, темпи зростання обсягів торгівлі країн, що розвиваються, в цілому перевищили темпи зростання в розвинених країнах); зберігається та посилюється тенденція до географічної концентрації торговельних потоків, за якої на США, Китай, Францію, Німеччину, Італію та Японію припадає за результатами 2019 р. 39,4% світового експорту; відбуваються зміни у товарній структурі світової торгівлі, зумовлені науково-технічним прогресом і структурними перетвореннями у виробництві.

Здійснений аналіз статистичних даних показників участі України у міжнародних торговельних операціях свідчить, що протягом досить тривалого часу спостерігалось постійне зростання обсягів експорту України з середнім щорічним показником, який дорівнює 14%. Структура зовнішньої торгівлі України свідчить про визначальну частку торгівлі товарами. В цілому на Україну припадає близько 0,3% всього світового експорту товарів.

Аналіз товарної структури експорту та імпорту України дозволяє визначити значні диспропорції у структурах з точки зору доданої вартості: в експорті посилюється тенденція до зростання питомої ваги сировинних товарів, в імпорті навпаки – зростає частка продукції машинобудівної та хімічної галузей. На основі розрахованих індексів відносних переваг

виявлено, що найвагоміші експортні позиції зосереджено у традиційно індустріальних і сировинних галузях з низьким вмістом доданої вартості.

Аналіз географічної структури зовнішньої торгівлі товарами України в глобальному розрізі засвідчує, що зовнішня торгівля товарами зосереджена в межах Євразійського континенту. Причому на Європейський макроекономічний регіон припадає $2/3$ зовнішньоторговельного обороту, а на Азійський – $1/3$.

РОЗДІЛ 3.
СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ НА МІЖНАРОДНИХ
ТОВАРНИХ РИНКАХ

3.1. Проблеми забезпечення конкурентоспроможності України у міжнародному середовищі

Найважливіші критерії конкурентоспроможності національної економіки знайшли відображення у зведеному індексі конкурентоспроможності – комплексному інтегральному показнику порівняльної конкурентоспроможності країн, який розраховується на базі комбінацій відносних величин (кількісних оцінок основних економічних індикаторів, що публікуються в офіційних виданнях, і якісних експертних оцінок) [38].

Відповідно до зміненої методології розрахунку ВЕФ Global Competitiveness Index 4.0, яка охоплює 141 країну та конкурентоспроможність яких оцінюється за 98 індикаторами, лідерами в 2019-2020 рр. стали Сінгапур, США, Гонконг, Нідерланди, Швейцарія. До десятки найбільш конкурентоспроможних економік також увійшли Японія, Німеччина, Швеція, Великобританія та Данія.

Таблиця 3.1

Позиції України в рейтингах оцінки конкурентоспроможності національних економік, 2015–2019 рр.

<i>Показник</i>	<i>2015-2016</i>	<i>2016-2017</i>	<i>2017-2018</i>	<i>2018-2019</i>	<i>2019-2020</i>
Індекс глобальної конкурентоспроможності (GCI) ВЕФ	79 (140)	85 (138)	81 (137)	83 (140)	85 (141)
Рейтинг країн за легкістю ведення бізнесу (Doing business) СБ	83 (190)	80 (190)	76 (190)	71 (190)	64 (190)
Глобальний індекс інновацій (GII), розроблений групою	65(141)	56(128)	50(127)	43(126)	45 (131)

INSEAD					
Глобальний індекс конкурентоспроможності талантів	2015	2016	2017	2018	2019
	66 (119)	66 (119)	69 (118)	61 (119)	63 (125)
Глобальний інноваційний індекс Bloomberg	41 (50)	42 (50)	46(50)	53(60)	56(60)

За новою методологією Індекс глобальної конкурентоспроможності вимірює готовність країн до четвертої промислової революції та акцентує увагу на нових факторах конкурентоспроможності, які пов'язані зі стрімким розвитком цифрових технологій, та які не відігравали важливої ролі при прийнятті політичних рішень урядами раніше.

Конкурентоспроможність національних економік оцінюється за 98 індикаторами, згрупованими за 12-а компонентами – драйверами продуктивності, що формують конкурентоспроможність країни, а саме: якість інститутів, стан інфраструктури, проникнення ІТ і сучасних комунікацій, макроекономічна стабільність, споживчий ринок, фінансова система, ринок праці, розмір внутрішнього ринку, здоров'я, освіту і навички, динаміка бізнес-розвитку, здатність до інновацій.

Для розрахунку GCI залежно від стадії економічного розвитку кожен з країн зараховують до однієї з таких стадій розвитку [20]:

1. Переважного впливу базових економічних факторів;
2. Переважання інвестиційних пропозицій;
3. Переважання інновацій.

Для віднесення країни до певної групи використовують такі показники, як валовий внутрішній продукт та питома вага сировини та необроблених матеріалів у загальних обсягах експорту країни [49].

На першій стадії розвитку переважний вплив на конкурентоспроможність країни мають переважно такі фактори, як дешева робоча сила або невичерпні запаси природних сировинних ресурсів. Країни, що знаходяться на цій стадії, характеризуються виробництвом нескладних товарів масового споживання, вони чутливі до змін у світовій економіці, змін

цін на товари Гіффена і коливання курсів валют (наприклад, найменш розвинені країни Африки та Азії) [20].

На другій стадії розвитку визначальними факторами конкурентоспроможності національних економік стає ефективність виробництва стандартних товарів і послуг, інвестування у розвиток інфраструктури, покращення умов для ведення бізнесу, низькі відсоткові ставки для кредитування бізнесу (прикладом країни може бути Китай)

На третій стадії визначальним фактором забезпечення конкурентоспроможності національних економік виступає здатність країни до створення інноваційних продуктів і послуг з використанням провідних технологій (наприклад, США, Нідерланди, Швейцарія).

Україна в 2019 році втратила дві позиції в Індексі глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) й опустилася на 85-те місце з 141 країни.

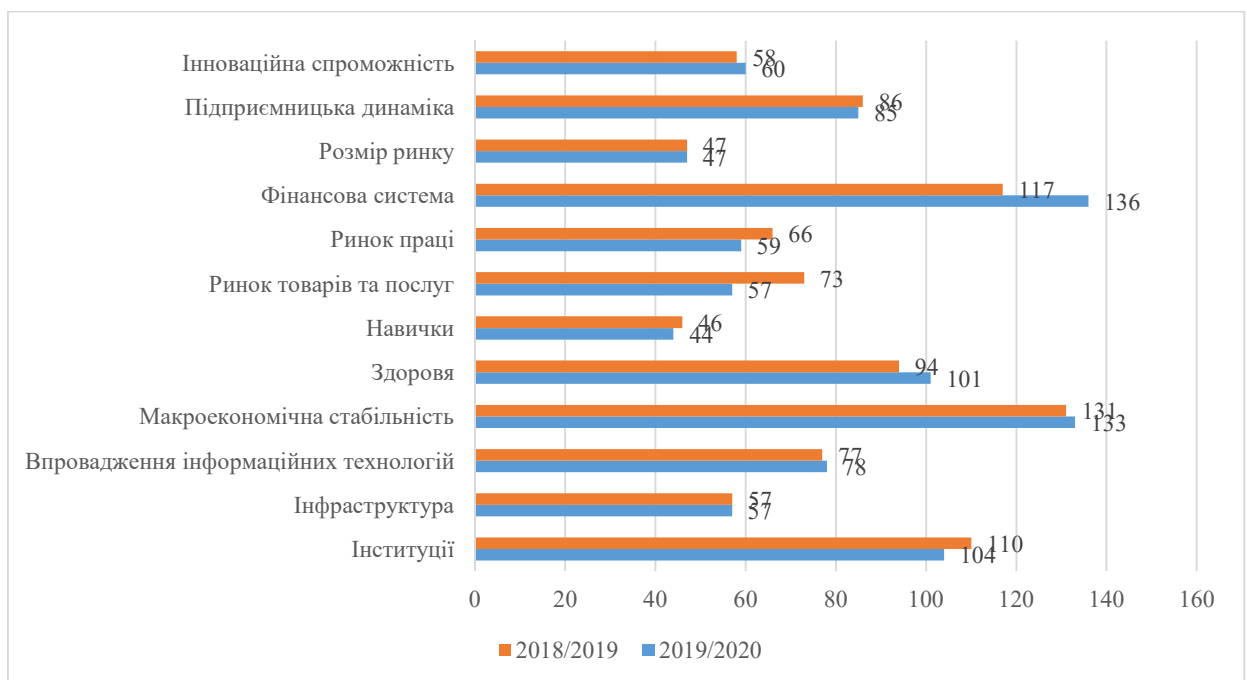

Рис. 3.1. Місце України у компонентах індексу глобальної конкурентоспроможності, 2018/2019-2019/2020.

Згідно з рейтингом за рівнем державних інституцій Україна посідає 104 місце (минулого року - 110), за інфраструктурою перебуває на 57 місці (як і в 2018-му), за рівнем впровадження технологій - на 78 місці (було - 77).

Водночас за макроекономічною стабільністю України посідає 133 місце (було 131), рівень охорони здоров'я - 101 місце (було 94), рівень освіти - 44 місце (було 46), ринок товарів - 57 місце (було 73). За ринком праці України посіла 59 місце (було 66), фінансовою системою - 136 місце (було 117), обсягом ринку - 47 місце, динамікою бізнесу - 85 місце (було 86) і здатністю до інновацій - 60 (було 58) [72].

За оцінкою експертів Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ), для покращення конкурентоспроможності країнам потрібно будувати економіку, яка буде менш залежною від зовнішніх і внутрішніх шоків, створювати інноваційну екосистему та бути більш гнучкими. Відповідно, четверта промислова революція дозволить покращити економічні умови для всіх країн [52].

Як видно з даних таблиці 3.1, позиція України у рейтингу країн за легкістю ведення бізнесу різними темпами, але незмінно зростає.

При підвищенні загального рейтингу за результатами 2019 р. порівняно із попереднім на 7 позицій, Україна продемонструвала і зростання і зниження за п'ятьма індикаторами, інформація щодо яких наведена у таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Зміни позицій України у рейтингу країн за легкістю ведення бізнесу

Зростання позицій у рейтингу (+)	Зниження позицій у рейтингу (-)
«захист інвесторів» + 27 позицій (з 72 на 45); поширено захист міноритарних інвесторів, шляхом запровадження вимоги більш докладного розкриття інформації про операції з зацікавленими сторонами.	«оподаткування» - 11 місць (з 54 на 65)
«отримання дозволів на будівництво» + 10 (з 30 на 20); спрощено процес отримання дозволів на будівництво, за рахунок усунення вимоги щодо найму зовнішнього спостерігача і запровадження системи онлайн-повідомлень.	«забезпечення виконання контрактів» -6 місць (з 57 на 63)
«підключення до електромереж» + 7 (з 135 на 128); спрощено процес отримання	«реєстрація підприємств» -5 місць (з 56 на 61)

електроенергії за рахунок оптимізації випуску технічних умов і запровадження системи географічної інформації; підвищено надійність енергопостачання, шляхом запровадження механізму компенсації за відключення;	
«міжнародна торгівля» + 4 (з 78 на 74); скорочено час на імпорт завдяки спрощенню вимог сертифікації відповідності для автозапчастин;	«отримання кредитів» -5 місць (з 32 на 37)
«реєстрація власності» + 2 (з 63 на 61); спрощено реєстрацію власності за рахунок підвищення прозорості системи управління земельними ресурсами.	«врегулювання питання щодо неплатоспроможності» -1 місце (з 145 на 146)

Україна здійснює багато реформ для покращення бізнес-клімату, але на її загальну позицію в Рейтингу впливають й істотні позитивні зміни в інших країнах, адже багато з них у своїх внутрішніх регулюваннях орієнтуються на рейтинг «Doing Business». Так, за статистикою Світового банку в межах Рейтингу було впроваджено понад 3800 реформ. Серед країн, які досягли найкращих результатів щодо поліпшення показників в «Doing Business – 2020», зокрема, Саудівська Аравія, Йорданія, Того, Бахрейн, Таджикистан, Пакистан, Кувейт, Китай, Індія і Нігерія. На долю цих країн припадає п'ята частина усіх реформ в напрямі покращення бізнес клімату, здійснених з 2018 по 2019 рік [60].

За оцінками експертів Світового економічного форуму перелік та важливість проблем, із якими стикаються експортери в Україні, виглядає таким чином (рис.3.3).

Найбільшими з них є відсутність доступу до торгового фінансування, неналежний рівень технологій виробництва й навичок персоналу, труднощі у виявленні потенційних ринків і покупців, недостатня відповідність продукції міжнародним технічним вимогам і стандартами, а також проблеми доступу до імпортних ресурсів за конкурентними цінами.

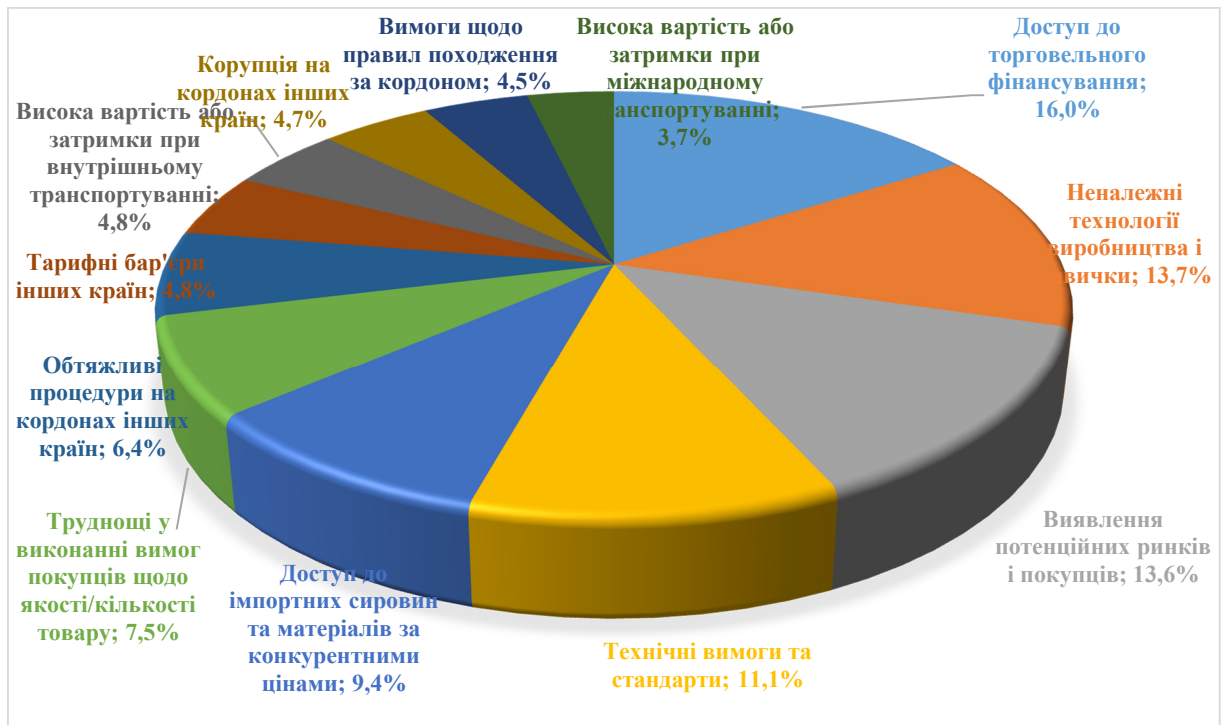

Рис. 3.2. Найбільш проблемні фактори для експорту в Україні

Найбільшими з них є відсутність доступу до торгового фінансування, неналежний рівень технологій виробництва й навичок персоналу, труднощі у виявленні потенційних ринків і покупців, недостатня відповідність продукції міжнародним технічним вимогам і стандартами, а також проблеми доступу до імпортованих ресурсів за конкурентними цінами.

У глобальному індексі інновацій (GII), розробленому групою INSEAD за рівнем інноваційності економіки Україну поставили на 45 місце серед 131 країни. Серед країн із рівнем доходу економіки нижче середнього Україна посіла за цим індексом другу позицію. Першою у цій групі визначено В'єтнам, третьою – Індію. До першої десятки за глобальним інноваційним індексом у 2020 році увійшли Швейцарія, Швеція США, Велика Британія, Нідерланди, Данія, Фінляндія, Сінгапур, Німеччина та Республіка Корея [87].

Щорічний Інноваційний індекс Bloomberg аналізує десятки критеріїв, використовуючи сім показників, включаючи інтенсивність досліджень і розробок, тобто співвідношення витрат на дослідження і розробки та ВВП, виробництво з доданою вартістю та проникнення високих технологій.

Для рейтингу Bloomberg аналізує 60 економік – переважно, це країни Європи, Північної Америки та Азії. У 2020 р. рейтинг очолила Німеччина з показником 88,21 балу. На другому та третьому місцях Південна Корея й Сінгапур відповідно. До топ-5 також увійшли Швейцарія і Швеція. До топ-10 увійшли Ізраїль, Фінляндія, Данія, США і Франція. Китай – на 15 місці (+1 позиція), Росія посіла 26 місце рейтингу (+ 1 позиція), Польща – 25 (-3 позиції) [85].

Згідно Інноваційному індексу Україна втратила 3 позиції у порівнянні з попереднім роком та 10 позицій у порівнянні з 2018 р. та посіла 56 місце серед 60 досліджуваних країн. Таке падіння зумовлено послабленням позиції України за 4-ма із семи складових даного індексу (рис.3.3.).

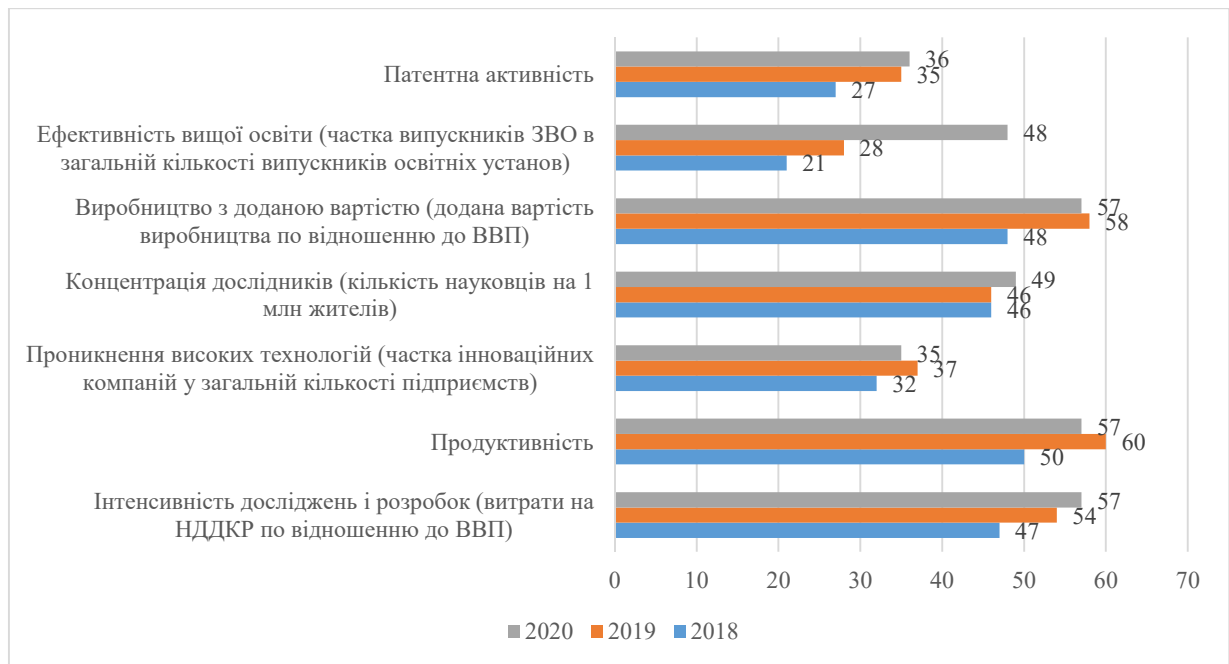

Рис.3.3. Місце України за складовими інноваційного індексу Bloomberg, 2018-2020 рр.

Глобальний індекс конкурентоспроможності талантів – це щорічний порівняльний звіт, який вимірює і ранжує країни на основі їх здатності розвивати, залучати та утримувати таланти. Сумарний індекс розраховується на основі середнього арифметичного шести критеріїв: ринкові і нормативні умови на ринку праці; шанси для кар'єрного зростання; можливості

роботодавців залучати таланти з усього світу (Індекс приваблювання талантів); здатність утримувати кваліфікований персонал; виробничі навички співробітників і глобальні знання [26].

Позиція України за Глобальним індексом конкурентоспроможності талантів 2020 р., як і минулого року, понизилася. Цього року Україна перемістилася з 63-го на 66-е місце рейтингу. Покращення спостерігається за двома із шести складових даного індексу (табл.3.3).

Таблиця 3.3

**Значення основних критеріїв Глобального індексу
конкурентоспроможності талантів для України, 2018-2020рр.**

<i>Критерій</i>	<i>2018</i>	<i>2019</i>	<i>2020</i>
Ринкові та нормативні можливості на ринку праці	99	96	94
Індекс приваблювання талантів	98	105	93
Шанси для кар'єрного зростання	66	68	68
Індекс утримання талантів або здатність утримувати кваліфікований персонал	58	66	73
Виробничі навички співробітників	44	45	56
Глобальні знання	42	37	46
<i>Глобальний індекс конкурентоспроможності талантів</i>	<i>61</i>	<i>63</i>	<i>66</i>

Згідно з Глобальним індексом конкурентоспроможності талантів 2020 р. Швейцарія і США займають лідируючі позиції. Сінгапур, Швеція, Данія – увійшли до топ-5. До топ-10 традиційно також входять Нідерланди, Фінляндія, Люксембург, Норвегія, Австралія.

3.2. Напрями формування конкурентоспроможності країни на окремих товарних ринках

Конкурентоспроможність національних економік є фактичним результатом складного взаємозв'язку міжнародної конкурентоспроможності національних виробників товарів і постачальників послуг та міжнародної конкурентоспроможності національної політики сприяння експорту в

широкому розумінні цього слова. Така політика має будуватись на адекватному розумінні особливостей та динаміки сучасних світогосподарських процесів, у які на сьогодні об'єктивно інтегрована Україна [6]. В умовах глобалізації зростання міжнародної конкурентоспроможності країн визначається за такими тенденціями конкурентної боротьби на світовому ринку:

1. Діджиталізація всіх сфер життя. Інформаційно-комунікаційні технології дозволяють збирати, обробляти та передавати величезні масиви інформації. Наслідком цього є поява нових товарів та послуг, якісні зміни в технологіях виробництва та способах постачання товарів і послуг, трансформація бізнес-моделей та способів виходу на нові ринки тощо. Водночас, процес діджиталізації породжує нові виклики та загрози, які вимагають адекватного реагування від урядів, бізнесу та суспільства в цілому.

2. Технологічні новації все більше впливають на ринок праці. З одного боку, процес роботизації виробництва в загальному випадку веде до зменшення попиту на робочу силу. А з іншого боку, технологічні зміни висувають нові вимоги до кваліфікації робочої сили та менеджменту, а відтак і до системи освіти, організації наукових досліджень тощо.

3. Зростання взаємозалежності між фірмами, країнами, ринками та географічними регіонами, свідченням чого є постійно зростаючі обсяги міжнародної торгівлі, значна зміна її структури, як географічної, так і товарної. Водночас, зростання такої взаємозалежності країн світу призводить до підвищення рівня небезпеки та підвищення чутливості країн до змін зовнішнього середовища, глобальної ринкової кон'юнктури тощо.

4. Зміна балансу глобальних конкурентних сил внаслідок інтеграції у світову економічну систему швидкозростаючих східноазійських країн; з однієї сторони економічний розвиток цих країн відкриває нові торговельні та інвестиційні можливості внаслідок підвищення глобального попиту, з іншої – формуються нові правила гри на світових ринках, що призводить до

необхідності адаптації іншими їх учасниками до нових умов шляхом коригування моделі участі у міжнародній спеціалізації.

5. Процес глобалізації вельми змінює середовище, у якому розвивається бізнес, незалежно від його розміру та ступеню інтернаціоналізації. Проявом цих процесів є лібералізація транскордонного переміщення товарів та послуг, капіталів, робочої сили; зростанні інтенсивності конкуренції практично на всіх ринках на глобальному, регіональному та національному рівнях.

6. Стрімке посилення глобальної конкурентної боротьби за інноваційні та інтелектуальні ресурси у створенні національних конкурентних переваг.

7. Зростання значення охорони здоров'я в економіці країн та підвищення екологічності виробництва, що знаходить прояв у формуванні нових вимог до продукції, сировини та матеріалів, підвищенні ролі технічних стандартів, створенні нових можливостей для охорони здоров'я. Ця тенденція зокрема впливає на міжнародну торгівлю фармацевтичними товарами та послугами у сфері охорони здоров'я, торгівлю екологічно чистими товарами тощо.

8. Пертурбація моделей економічного зростання, що передбачає перехід від моделі, що базується на масовому уніфікованому виробництві, великомасштабній науці, ефектах масштабу і масовому споживанні, до моделі «гнучких виробничих систем та систем надання послуг», до постійних та довгострокових інновацій, швидко змінюваних й диференційованих структур споживання і нецінової товарної конкурентоспроможності;

9. Зростаюча інтернаціоналізація праці, яка приводить до зростання небезпек щодо втрати інтелектуального та інноваційного потенціалу країни через міжнародний трансфер знань, інновацій та послуг.

Аналіз рейтингів окремих держав за індексом глобальної конкурентоспроможності свідчить, що найвищу позицію займають високо розвинуті країни з економікою, яка базується на високих технологіях і інноваціях, розвиненій інфраструктурі і бізнес-культурі, компетентному

макроекономічному управлінні, якісних інституціях влади, характеризується верховенством закону й ефективною судовою системою.

Натомість аналіз даних, представлених на рис.3.4 свідчить, що частка високотехнологічного експорту України у загальних обсягах має постійну тенденцію до зниження. Якщо у 2000 р. цей показник складав 11,2%, то за результатами 2019 р. – 5,22%. І це в умовах того, що високотехнологічна продукція відіграє значну роль у розвитку національної економіки її зростання та забезпечення конкурентних переваг країни на міжнародних ринках.

Рис.3.4. Динаміка високотехнологічного експорту України та світу (% у загальних обсягах експорту), 2000-2019 рр.

За результатами попереднього аналізу виявлено, що Україна змінює свої експортні орієнтири і нажаль не у бік високих технологій, адже в структурі експорту країни все ще домінують сировинні товари та продукти первинної обробки.

У цьому аспекті найбільш загрозливою для України є не просто конкурентоспроможність продукції підприємств і національної економіки взагалі, але й можливість її системного відриву від групи провідних країн –

через несумісність технологій, низьку здатність економіки до інвестицій і нововведень.

Виробництво продукції, яка б була конкурентоспроможною на вітчизняному та світовому ринках залежить, звичайно, від створення новітніх технологій та їх впровадження; проведення НДДКР; інноваційної діяльності підприємств та інвестиції в дану галузь; а також державної підтримки, що в сукупності забезпечують нарощування високотехнологічного експорту.

Крім того, зростання інноваційного потенціалу держави знаходиться в прямій залежності від величини витрат на НДДКР і розвиток технологічної інфраструктури країни (рис.3.5).

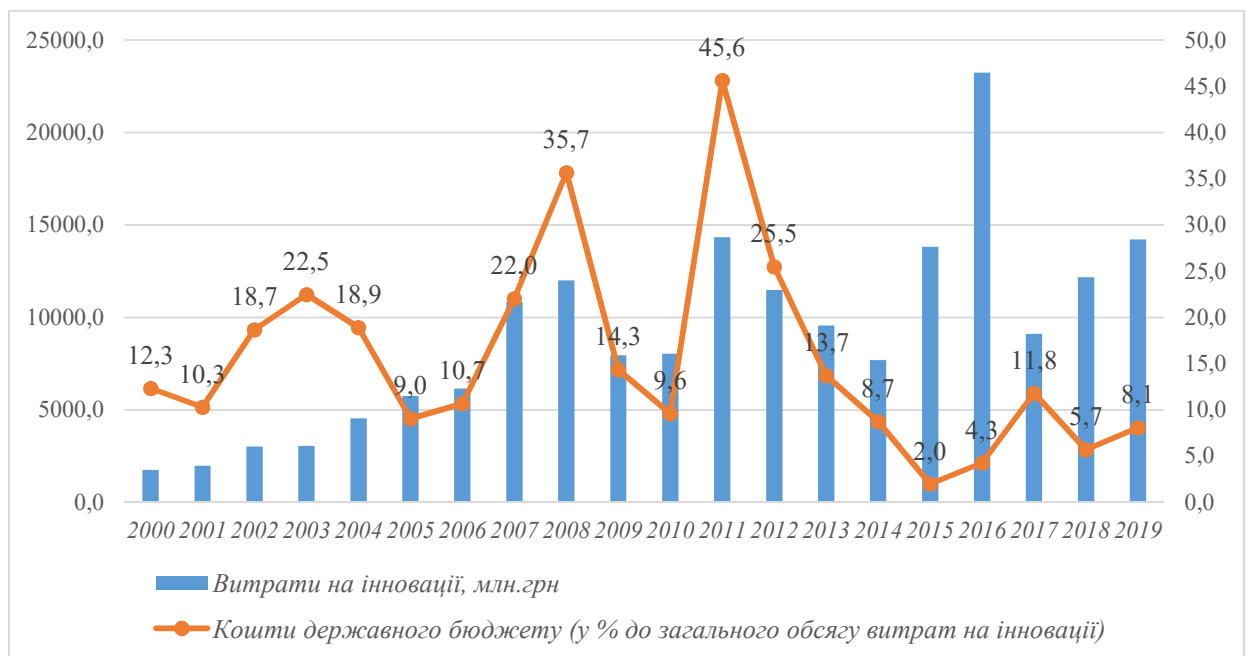

Рис.3.5. Фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств, 2000-2019 рр.

Інноваційний тип економічного розвитку стає фундаментом, який визначає економічну міць країни та її перспективи на світовому ринку. Ефективність та динамізм інноваційної сфери перетворилися у вирішальний чинник забезпечення конкурентоспроможності економіки та значною мірою визначають місце кожної країни у світі. Інноваційну спроможність на сучасному рівні необхідно розглядати як невід'ємну складову

конкурентоспроможності національної економіки, яка визначається як набір інституцій, політик і факторів, що визначають рівень продуктивності економіки [79].

Перевагами забезпечення конкурентоспроможності національної економіки є [9]:

- значні запаси корисних копалин;
- наявність родючих сільськогосподарських угідь;
- високий рівень кваліфікації працівників при порівняно низькій заробітній платі;
- вигідне транспортно-географічне положення.

Але поряд з перевагами можна відзначити і низку недоліків:

- несприятливий інвестиційний клімат, який може знижувати конкурентоспроможність товарів;
- несприятливі умови для попиту на українську продукцію на внутрішньому ринку;
- відсутність конкуренції в окремих галузях економіки – через високий рівень монополізму.

Більшість економічно розвинених країн цілеспрямовано зосереджують свої ресурси (виключно або переважно) у нових наукомістких секторах світової економіки, в результаті чого стають дедалі більш висококонкурентними, особливо за умов невинної експансії своїх транснаціональних корпорацій. Водночас для інших країн з'являються реальні можливості заповнити на міжнародних ринках ніші, що звільнилися, включаючи і національні ринки найрозвиненіших країн.

Перейняття досвіду інших країн світу у реалізації політики підвищення конкурентоспроможності національної економіки повинно стати однією з основних умов виходу України на конкурентний шлях.

Стимулюванню розвитку високотехнологічних галузей в розвинутих країнах світу в першу чергу сприяє підтримка комплексної та цільової державної політики, яка забезпечує стабільне нарощування

високотехнологічного виробництва, а від так і експортний потенціал країни в цілому. Наприклад, у Китаї з цією метою було створено державну експортну кредитну агенцію, яка підтримує експорт високотехнологічної продукції за рахунок страхування експортних кредитів. Фінансування якої здійснюється Фондом страхування експортних кредитів, який формується з бюджету держави [84].

Незважаючи на найбільш ліберальний у світі характер експортної діяльності, протягом останніх десятиліть у цій країні суттєво посилилась державна підтримка експортерів. В США не існує офіційного документа «Державна підтримка високотехнологічного експорту» чи «Державна промислова політика». Так само відсутні і органи, які б відповідали за їх реалізацію. Однак на практиці існують такі ланки високотехнологічної промислової політики як військово-промислова, науково-технічна (національна система нововведень), енергетична, політика щодо малого та середнього інноваційного бізнесу, закупівельна політика високотехнологічних товарів вітчизняного і зарубіжного виробництва для розгалужених федеральних служб, інвестиційна, що включає федеральні програми фінансування НДДКР, які адресовані по базовим міністерствам.

У Фінляндії основою державної підтримки є субсидування експорту, в тому числі і високотехнологічних галузей. В Південній Кореї набула широкого вжитку політика жорсткого контролю над експортом в сукупності із імпортом захистом. За рахунок впровадження системи множинних валютних курсів, тарифних пільг та наданні фінансової допомоги високотехнологічні галузі Південної Кореї досить розвинуті та орієнтовані на експорт [5].

В США підприємства, які здійснюють інноваційну діяльність звільняються від оподаткування, а також держава проводить пільгове оподаткування фірм, що здійснюють НДДКР та бере на себе до 20% витрат на впровадження інновацій. Щодо механізму державної підтримки експорту високотехнологічної продукції Німеччини, то потрібно зазначити, що він

характеризується низкою стимулюючих заходів. Наприклад, цільове субсидіювання, дотації малим та середнім підприємствам на НДДКР, пільгові кредити фірмам, що проводять модернізацію виробництва і випуск нової продукції та інше [84].

Основними шляхами підвищення конкурентоздатності українських товарів на міжнародному ринку є [9]:

- поліпшення стандартизації для забезпечення заданого рівня якості продукції. Висока якість українських продуктів сприятиме створенню високого іміджу України на міжнародних ринках, а також покращенню зв'язків з іншими країнами;

- запровадження у виробництво новітніх технологій;

- запобігання витоку талановитих виробників;

- своєчасна реакція на зміни кон'юнктури ринку;

- в умовах євроінтеграції необхідно запобігати диспаритетності між цінами на внутрішньому ринку України та світовими цінами на товари і послуги, а також впроваджувати сучасний інструментарій захисту внутрішнього ринку.

Основою підвищення рівня конкурентоспроможності України мають стати наступні зміни [63]:

- ✓ стабілізувати фінансову обстановку в країні;

- ✓ посилити макроекономічну стабільність;

- ✓ створити сприятливі умови для іноземних інвестицій; посилити розвиток інновацій та науково-технічного прогресу;

- ✓ перешкодити розвитку і поширенню «тіньової» економіки; покращити якісний склад трудових ресурсів;

- ✓ підвищити продуктивність праці;

- ✓ вдосконалити нормативно-правову базу, щодо обмеження розвитку монополізму;

- ✓ забезпечити законодавче сприяння підвищення конкурентоспроможності національної економіки країни;

- ✓ забезпечити конкурентоспроможність країни на всіх рівнях (галузевому, виробничому, громадському).

Отже, нестабільність зовнішньоторговельної сфери України значною мірою зумовлена збереженням диспропорцій товарної структури експорту. Структурні параметри товарного експорту України не відповідають сучасним тенденціям світового розвитку, демонструючи низьку конкурентоспроможність вітчизняних товарів з високою доданою вартістю на зовнішніх ринках. При правильній державній, антикорупційній та інституційній політиці Україна має можливість сформувати конкурентоспроможне виробництво, і цим самим усунути негативні стримуючі фактори розвитку і стимулювання експортного нарощування та підвищення конкурентоспроможності країни у міжнародному середовищі.

Висновки до третього розділу

Моніторинг позицій України в основних світових рейтингах, найбільш поширеними з яких є: індекс глобальної конкурентоспроможності, глобальний індекс інновацій, індекс легкості ведення бізнесу, глобальний інноваційний індекс, дозволяє простежити політичні та соціальні зрушення в Україні протягом останніх п'яти років. Загалом за останні п'ять років країна покращила свої позиції за спрощенням умов ведення бізнесу, проте погіршила свої позиції у рейтингу глобальної конкурентоспроможності.

Аналіз рейтингів окремих держав за індексом глобальної конкурентоспроможності засвідчив, що найвищу позицію займають високо розвинуті країни з економікою, яка базується на високих технологіях і інноваціях. Проте в умовах, коли високотехнологічна продукція відіграє значну роль у розвитку національних економік та забезпеченні її конкурентних переваг країни на міжнародних ринках, частка високотехнологічного експорту України у загальних обсягах має постійну тенденцію до зниження (у 2000 р. цей показник складав 11,2%, за результатами 2019 р. – 5,22%). Визначено, що саме інноваційний тип економічного розвитку є основою, яка визначає економічну міць країни та її перспективи на світовому ринку.

Основними шляхами підвищення конкурентоздатності українських товарів на міжнародному ринку повинні стати: впровадження системи стандартизації для забезпечення високого рівня якості продукції; підвищення якості українських продуктів; запровадження у виробництво новітніх технологій; своєчасна реакція на зміни кон'юнктури ринку.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження за темою «Конкурентоспроможність України на міжнародних товарних ринках» було теоретичні аспекти формування конкурентоспроможності країни, здійснено аналіз конкурентоспроможності України на міжнародних товарних ринках та окреслено стратегічні напрями забезпечення конкурентоспроможності України на міжнародних товарних ринках.

На основі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Поняття конкурентоспроможності є досить широким і варіюється в залежності від досліджуваного суб'єкту та господарчого рівня. Проте більшість дослідників розглядають конкурентоспроможність як наділеність суб'єкта певними властивостями, які дають йому можливість перемагати у конкурентній боротьбі у порівнянні з іншими суб'єктами.

2. В умовах поглиблення процесів міжнародної економічної інтеграції, міжнародного поділу праці та глобалізації світового господарства ефективна присутність країн на міжнародних товарних ринках є важливою умовою її економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності. Міжнародну конкурентоспроможність країни можна розглядати як здатність національного виробництва отримати конкурентні переваги в міжнародних торговельних відносинах.

3. Існують різноманітні підходи та методики оцінки конкурентоспроможності країни, що формувалися під впливом розвитку як економічної теорії, так і систем статистичного збирання та обробки інформації по країнах світу; вони зазнають змін і відрізняються між собою кількістю та структурою показників, що використовуються для співставлення.

4. Сучасний етап розвитку міжнародної торгівлі товарами відбувається в умовах зростання світового товарообігу, лібералізації торговельної політики та посилення позицій країн, що розвиваються, на

світових товарних ринках. Визначальними тенденціями розвитку світової торгівлі є: синхронізація динаміки світової торгівлі та світового ВВП; нерівномірність темпів зростання міжнародної торгівлі посилення тенденції до географічної концентрації торговельних потоків; зміни у товарній структурі світової торгівлі, зумовлені науково-технічним прогресом і структурними перетвореннями у виробництві.

5. Структура зовнішньої торгівлі України свідчить про визначальну частку торгівлі товарами. Аналіз товарної структури експорту та імпорту України дозволяє визначити значні диспропорції у структурах з точки зору доданої вартості: в експорті посилюється тенденція до зростання питомої ваги сировинних товарів, в імпорті навпаки – зростає частка продукції машинобудівної та хімічної галузей. На основі розрахованих індексів відносних переваг виявлено, що найвагоміші експортні позиції зосереджено у традиційно індустріальних і сировинних галузях з низьким вмістом доданої вартості.

6. Моніторинг позицій України в основних світових рейтингах дозволяє простежити політичні та соціальні зрушення в Україні протягом останніх п'яти років. За останні п'ять років країна покращила свої позиції за спрощенням умов ведення бізнесу, проте погіршила свої позиції у рейтингу глобальної конкурентоспроможності.

7. Аналіз рейтингів окремих держав за індексом глобальної конкурентоспроможності засвідчив, що найвищу позицію займають високо розвинуті країни з економікою, яка базується на високих технологіях і інноваціях.

8. Основними шляхами підвищення конкурентоздатності українських товарів на міжнародному ринку визначено: впровадженням системи стандартизації для забезпечення високого рівня якості продукції; підвищення якості українських продуктів; запровадження у виробництво новітніх технологій; своєчасна реакція на зміни кон'юнктури ринку.

Список використаних джерел

1. Алімов О. М. Конкурентоспроможність національної економіки / О.М. Алімов, В.Н. Ємченко. – НАН України. – К. : Ін-т економіки. – 2001. – 59 с.
2. Антонюк Л. Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації: монографія. Київ : КНЕУ, 2004. 273 с.
3. Базилюк Я.Б. Конкурентоспроможність національної економіки: сутність та умови забезпечення / Базилюк Я.Б. – К. : НІСД, 2002. – 132 с.
4. Балабанова Л.В. Управління конкурентоспроможністю підприємств на основі маркетингу: монографія /Л.В. Балабанова, А.В. Кривенко. – Донецьк: Дон ГУЕТ ім. Туган-Барановського, 2004. – 147 с.
5. Белінська Я. В. Державна підтримка експорту: зарубіжний досвід та уроки для України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/book/StrPryor/8/16.pdf>
6. Біла книга. Як реалізувати експортний потенціал України за умов глобалізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://platform-msb.org/wp-content/uploads/2016/06/White_book_export_UKR_2016.pdf
7. Білоусько Т.Ю. Міжнародна торгівля як фактор підвищення глобальної конкурентоспроможності України [Електронний ресурс] / Т. Ю. Білоусько // Вісник ХНАУ. Серія: Економічні науки. - 2018. - № 2. - С. 233-241. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhnau_ekon_2018_2_26.
8. Брикова І. В. Детермінанти міжнародної конкурентоспроможності національних регіонів в глобальному економічному просторі / І. В. Брикова // Міжнародна економічна політика / голов. ред. Д. Г. Лук'яненко. – К. : КНЕУ, 2007. – Вип. 7. – С. 5–27.
9. Бутенко В.В., Бутенко Т.В. Аналіз розвитку конкурентоспроможності української продукції в умовах глобалізації. Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць (ISSN 2313-4569) / За ред.: М. І. Зверькова (голов. ред.) та ін. Одеса: Одеський національний економічний університет. - 2019. № 1 (69).- С. 19–28.

10. Ваврищук В. Концентрація експорту та внутрішньогалузева торгівля України: кількісні оцінки [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/8812>
11. Вертелева О. Фактори міжнародної конкурентоспроможності України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://visnik.knute.edu.ua/files/2016/03/4.pdf>
12. Винокурова М.В. Конкурентоспособность и потенциал кластеризации отраслей экономики Иркутской области / М.В. Винокурова // ЭКО. Всероссийский экономический журнал. – 2006. – № 12. – С. 73-91
13. Відоменко І. О. Завдання галузевої конкурентної політики та організаційно-економічний механізм реалізації стратегії конкуренції // Економіка: проблеми теорії та практики. – 2004. – № 196. – Т. IV. – С. 932–937.
14. Вінюкова М.Л. Аналіз конкурентоспроможності зернових культур на аграрному світовому ринку [Електронний ресурс]/ М.Л. Вінюкова // Вісник ХДУ. Серія Економічні науки. – 2020. - №37. - [Режим доступу: http://ej.journal.kspu.edu/index.php/ej/article/view/622](http://ej.journal.kspu.edu/index.php/ej/article/view/622)
15. Власюк Т.О. Забезпечення зовнішньоторговельної безпеки України на товарних ринках [Електронний ресурс]/ Дис...: д.е.н., 08.00.02 – світове господарство та міжнародні економічні відносини, Київ, 2019. - Режим доступу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vlasiuk_Taras/Zabezpechennia_zovnishnotorhovelnoi_bezpeky_Ukrainy_na_tovarnykh_rynках.pdf?
16. Геєць В.М. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів: монографія: у 2 ч. – Ч. 1 / за ред. В.М. Геєця, А.А. Мазаракі. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 389 с.
17. Герасимчук В. Г. Світові тенденції розвитку машинобудування [Електронний ресурс] / В.Г. Герасимчук, А.П. Липисієнко// *Ефективна економіка*. - 2018. - № 5. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6294>

- 18.Гнілоробов М.А. Аналіз глобальних трендів та кон'юнктури на світовому ринку металургії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ес_n/article/view/3739
- 19.Голомша Н.Є. Конкурентні переваги продукції зернової галузі на світовому ринку / Н.Є. Голомша, О.Я. Дзядикевич// — Економіка АПК. — 2017. — № 11 (277). — С. 61–66.
- 20.Горбаль Н.І. Україна в рейтингах глобальної конкурентоспроможності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/dec/20455/management-84-91.pdf>
- 21.Дзядикевич О.Я. Конкурентоспроможність українських зернових на світовому ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://inneco.org/index.php/innecoua/article/view/247>
- 22.Драган О. І. Управління конкурентоспроможністю підприємств: теоретичні аспекти: монографія. – К.: ДАКККіМ, 2006. – 160 с.
- 23.Захарченко С. Оцінювання конкурентоспроможності України та її регіонів за індикаторами міжнародної торгівлі (в контексті методології IMD-Lausanne) [Електронний ресурс] / С. Захарченко // Вісник Тернопільського національного економічного університету. - 2017. - Вип. 1. - С. 89-99. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vtneu_2017_1_9.
- 24.Зовнішня торгівля України: XXI століття: монографія / А.А. Мазаракі, Т.М. Мельник, Н.О. Іксарова [та ін.] ; за заг. ред. А.А. Мазаракі. – Київ : Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2016. – 600 с.
- 25.Зубрицький А.І. Пріоритетні напрями реалізації експортного потенціалу економіки України: Науково-аналітична доповідь / А.І.Зубрицький, Д.М. Серебрянський // Ірпінь: НДІ фінансового права. - 2015. - 59 с.
- 26.Інноваційна діяльність в Україні у 2019 році: науково-аналітична доповідь [Електронний ресурс] / Т.В. Писаренко, Т.К. Кваша, Рожкова Л.В., Коваленко О.В. – К.: УкрІНТЕІ, 2020. – 45 с. – Режим доступу:

- <https://mon.gov.ua/storage/app/media/innovatsii-transfer-tehnologiy/2020/08/za-2019-1-1.pdf>
- 27.Іринчина І. Б. Пріоритети розвитку зовнішньої торгівлі України [Електронний ресурс] / І. Б. Іринчина // Сталий розвиток економіки. - 2015. - № 2. - С. 50-56. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2015_2_9.
 - 28.Ковалець Б.М. Теоретико–методологічні підходи до трактування сутності конкурентоспроможності галузі / Б.М. Ковалець // Наукові записки. Серія «Економіка». – 2010. – Вип. 13. – С. 335–341.
 - 29.Ковтун Т.Д. Сучасний стан і перспективи розвитку міжнародної торгівлі товарами [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу: <https://cyberleninka.ru/article/n/suchasniy-stand-i-perspektivi-rozvitku-mizhnarodnoyi-torgivli-tovarami>
 - 30.Колобердянко І.І. Проблема підвищення конкурентоспроможності України в умовах глобалізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу: <http://global-national.in.ua/archive/21-2018/17.pdf>
 - 31.Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / Я.А. Жаліло, Я.Б. Базилук, Я.В. Белінська та ін.; за ред. Я.А. Жаліло. – К.: НІСД, 2005. – 388 с.
 - 32.Конкурентоспроможність національної економіки / В. Д. Лагутін, В. А. Романенко, Ю. М. Уманців. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2011. – 296 с
 - 33.Коськовецька Н.М. Конкурентоспроможність галузі в умовах інтеграційних процесів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ape.fmm.kpi.ua/article/viewFile/66917/pdf_24
 - 34.Крищенко Д. В. Визначення рівня конкурентоспроможності української економіки / Д. В. Крищенко // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2008. – № 4. – С. 51–57.
 - 35.Кухно С.А. Формування конкурентоспроможності гірничо-металургійного комплексу України в умовах глобалізації: дис. ... к.е.н.: 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Маріуполь, 2018.

- 36.Маркетинговий потенціал інновацій у олійно-жировому підкомплексі: стан ринку, створення вартості, конкурентоспроможність / В.В. Луцяк, Л.М. Пронько, К.В. Мазур, Т.В. Колесник// Вінниця: ВНАУ. - 2020. - 221 с.
- 37.Марченко І.С. конкурентоспроможність України в європейському конкурентному просторі: дис... к.е.н.: 08.00.02 – світове господарство та міжнародні економічні відносини. – Харків, 2018.
- 38.Мельникова В.І., Мельникова О.П. Підвищення конкурентоспроможності як основа виходу України з економічної кризи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fkd.org.ua/article/view/29696>
- 39.Методичний підхід до розрахунку ринкового індексу конкурентоспроможності металургійної продукції інтегрованих підприємств [Електронний ресурс] / В. М. Колосок, Я. С. Трусова // Економіка України. - 2015. - № 1. - С. 60-69. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2015_1_5
- 40.Міжнародна торгівля. 4-те вид. перероб. та доп. Підручник. / За ред. Козака Ю. Г., Логвінової Н. С., Барановської М. І. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 512 с.
- 41.Шелемба Н.С., Хринюк О.С. Оцінка конкурентоспроможності національної економіки в умовах глобалізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу: <http://confmanagement.kpi.ua/proc/article/view/201195>
- 42.Назирів К. З. Сучасні фактори конкурентоспроможності національної економіки [Електронний ресурс] / К. З. Назирів // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» . Сер. : Економічна теорія та право. - 2014. - № 3. - С. 159-171. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnyua_etp_2014_3_16.
- 43.Несторишен І. В. Підходи до рейтингового оцінювання спрощення процедур міжнародної торгівлі в Україні / І. В. Несторишен, В. А. Туржанський, І. І. Бережнюк // Modern economics. - 2017. - № 3. - С. 88-97. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/modecon_2017_3_12.

44. Нікіфорова В.А. Металургійна промисловість світу: сучасні виклики та тенденції розвитку (аналітичний огляд) / В.А. Нікіфорова // Економіка промисловості. — 2018. — № 1 (81). — С. 86–114.
45. Окара Д.В. Дослідження розвитку України на підставі індексу глобальної конкурентоспроможності [Електронний ресурс]. — Режим доступу до документу: <http://global-national.in.ua/archive/22-2018/18.pdf>
46. Остапенко А. В. Визначення сутності поняття «конкурентоспроможність галузі» / А.В. Остапенко // Бізнес Інформ. — 2015. — № 5. — С. 15-23.
47. Офіційний сайт Конференції ООН з торгівлі та розвитку [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://unctad.org/>
48. Офіційний сайт Продовольчої та сільськогосподарської [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.fao.org/home/ru/>
49. Офіційний сайт Світового економічного форуму (World economic forum) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.weforum.org/>
50. Охота В. І. Конкурентоспроможність України на світовій економічній арені / В.І. Охота // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. — Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2015. — Том 19. — № 1. — С. 84-90.
51. Патица Н. Пріоритети забезпечення конкурентоспроможності сільського господарства України на світових ринках [Електронний ресурс] / Н. Патица // Agricultural and resource economics: international scientific e-journal. - 2018. - Vol. 4, № 4. - С. 130-145. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/areis_2018_4_4_12.
52. Побоченко Л.М. Вплив інноваційного середовища на конкурентоспроможність економіки України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/SR/article/view/14504>
53. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер; пер. с англ. ; под ред. В.Д. Щетинина. — М. : Международные отношения, 2004. — 896 с.

- 54.Почтарук І. С. Методичні підходи до оцінки галузевої конкурентоспроможності [Електронний ресурс]/ І. С. Почтарук // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. - 2011. - Вип. 7. - С. 41-45. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzlubp_2011_7_14.
- 55.Проблеми кон'юнктурних досліджень ринків товарів та послуг в Україні. Монографія / Під науковим керівництвом д.е.н., професора Ковальова А.І./ - Одеса: Атлант, 2010. – 266 с.
- 56.Пронкіна Л.І. Сучасні проблеми конкурентоспроможності держави / Л.І. Пронкіна, О. М. Гавриш // Агросвіт. – 2019. – № 7. – С. 32–36.
- 57.Пужвій-Черета А.М. Методи діагностики конкурентоспроможності країни та галузі [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_16/2/42.pdf
- 58.Пучкова С. І. Про підходи до визначення конкурентоспроможності як економічної категорії [Електронний ресурс] / С.І. Пучкова, П.П. Сергєєв // Вісник соціально-економічних досліджень. - 2014. - Вип. 3. - С. 143-149. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsed_2014_3_24.
- 59.Радзівська О. С. Конкурентоспроможність та інтеграційні перспективи України: монографія. - Київ: Знання України. - 2012. - 344 с.
- 60.[Рейтинг Світового банку «Doing Business»](#) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=05376d6c-3772-4027-ac6f-73e33e2905a8&title=DoingBusiness2019>
- 61.Романко О. П. Поняття конкурентоспроможності регіону та його ознаки [Електронний ресурс] / О. П. Романко. // Ефективна економіка. - 2015. - № 3. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_3_15.
- 62.Скоробогатова Н.Є. Модель оцінки конкурентоспроможності промислового підприємства [Електронний ресурс] / Н. Є. Скоробогатова, М. Ю. Гергель // Економічний форум. - 2014. - № 1. - С. 153-161. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2014_1_30.
- 63.Скороход І.С. Напрями підвищення конкурентоспроможності України на світових ринках [Електронний ресурс] / І.С. Скороход // Офіційний сайт

- Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. – Режим доступу до публікації: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vviem/2011_1/25.pdf
- 64.Скрипник Н. Є. Конкурентоспроможність національної економіки: сутність і сучасні підходи до тлумачення [Електронний ресурс] / Н. Є. Скрипник, Е. О. Хайрутдінов // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки. - 2016. - Вип. 16(4). - С. 34-38. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2016_16\(4\)_9](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2016_16(4)_9)
- 65.Стратегія та механізми зміцнення просторово-структурної конкурентоспроможності регіону: монографія; за ред. А. І. Мокія, Т. Г. Васильціва. – Львів : Ліга Прес, 2010. – 488 с.
- 66.Структурні зміни у світовій торгівлі як чинник розвитку внутрішнього ринку України: колективна монографія [Електронний ресурс] / за ред. д-ра екон. наук, чл.-кор. НААН України Т.О.Осташко; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». – Електрон. ресурс. – К., 2019. – 350 с. – Режим доступу : <http://ief.org.ua/docs/mg/310.pdf>
- 67.Таранич О. В. Формування міжнародних економічних відносин у контексті глобальної конкуренції країн у світогосподарській системі [Електронний ресурс] / О. В. Таранич // Економіка і організація управління. - 2017. - Вип. 2. - С. 90-99. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eiou_2017_2_11
- 68.Таранич О.В. Принципи й особливості стратегії формування міжнародної конкурентоспроможності країн у контексті глобалізації світової економіки / О.В. Таранич // Материалы международной научно-практической конференции «Проблемы экономического и социального развития в условиях мирового кризиса». – Донецк: ДонНТУ, 2009. — 244 с. — С. 209-211
- 69.Тарнавська Н. П. Управління конкурентоспроможністю підприємства: теорія, методологія, практика. – Тернопіль: Економічна думка, 2008. – 570 с.
- 70.Теоретичні, методологічні та практичні аспекти конкурентоспроможності підприємств: монографія / за загальною редакцією професора О.Г. Янкового. – Одеса, Атлант, 2017. – 514 с.

71. Трушенко О. М. Конкуренстоспроможність країни в умовах економічної глобалізації [Електронний ресурс / О. М. Трушенко // Вісник Академії митної служби України. Серія : Економіка. - 2010. - № 1. - С. 96-102. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsue_2010_1_14.
72. Україна впала в рейтингу конкурентоспроможності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2019/10/09/novyna/ekonomika/ukrayina-vpala-rejtynhu-konkurentospromozhnosti>
73. Уманців Ю. Економіка України у вимірі глобальної конкурентоспроможності / Ю. Уманців // Вісн. Антимонопольного комітету України. Конкуренція. — 2011. — № 1. — С. 14–23.
74. Уніят А. В. Критерії та оцінка конкурентоспроможності країн на міжнародному рівні / А. Уніят // Галицький економічний вісник. — 2009. — № 2. — С. 7-13.
75. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: Монографія: У 2 т. / Д.Г. Лук'яненко, А.М. Поручник, Л.Л. Антонюк та ін.; За заг. ред. Д.Г. Лук'яненка, А.М. Поручника. – К.: КНЕУ, 2006
76. Фабрика І. В. Світовий ринок машинобудівної продукції та місце на ньому України [Електронний ресурс / І.В. Фабрика // Причорноморські економічні студії. - 2016. - Вип. 4. - С. 40-44. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2016_4_10
77. Фатхутдинов Р. А. Конкуренстоспособность: экономика, стратегия, управление: учебное пособие / Р. А. Фатхутдинов. – М.: ИНФРА–М. – 2000. – 312 с.
78. Циганкова Т. М., Петрашко Л. П., Кальченко Т. В. Міжнародна торгівля: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2001. — 487 с.
79. Черба В. М. Інноваційний потенціал України [Електронний ресурс] / В.М. Черба, В.В. Криша // Інвестиції: практика та досвід. - 2018. - № 13. - С. 37–42. Режим доступу: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=6171&i=6>

80. Шапуров О. О. Аналіз сучасних тенденцій у металургії: інноваційно-інвестиційний розвиток та конкурентоспроможність на світовому ринку [Електронний ресурс] / О. О. Шапуров // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. - 2017. - Вип. 11. - С. 168-173. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_11_39
81. Шнипко О.С. Міжнародна конкурентоспроможність країни: поняття, основні складові і джерела / О.С. Шнипко // Економіка і прогнозування. – 2008. – №1. – С. 110-116
82. Щербина С. В. Торговельна політика: конспект лекцій для слухачів спеціальності «Державне управління» / С. В. Щербина. - К.: НАДУ, 2012. - 60 с.
83. Юр'єва П. Б. Просторова структура зовнішньої торгівлі товарами України [Електронний ресурс] / П. Б. Юр'єва // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. - 2017. - Вип. 24(1). - С. 36-41. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2017_24\(1\)_10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2017_24(1)_10)
84. Яремчук Н.Т. Державна підтримка високотехнологічного експорту в Україні та світі [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/22412>
85. Bloomberg innovation Index 2015-2019 [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://www.bloomberg.com/>
86. Global Industry Analysts. (2020). Vegetable oils – a global strategic business report. Press Release. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.strategyr.com/default.asp>
87. Global innovation index 2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2020-report#>
88. Ricardo D. The Principles of Political Economy and Taxation / D. Ricardo. – London: J.M. Dent and Sons, 1948. – 316 p., с. 157

89. IMD World Competitiveness Center [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.imd.org/wcc/>
90. Колосок В. М. Методичний підхід до розрахунку ринкового індексу конкурентоспроможності металургійної продукції інтегрованих підприємств [Електронний ресурс] / В. М. Колосок, Я. С. Трусова // Економіка України. - 2015. - № 1. - С. 60-69. - Режим доступу:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2015_1_5
91. Любохинець Л.С. Проблеми та шляхи покращення конкурентоспроможності економіки України [Електронний ресурс] / Л. С. Любохинець, І. Г. Дубік // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2018. – № 5, т. 1. – С. 54-61.

ДОДАТКИ